

Polnina plačana v gotovini

ZIVLJENJE IN SVET

19 LJUBLJANA 32

Štev. 20

13. novembra 1932

Knjiga 12.

ZIVLJENJE IN SVET — Ilustrovana tedenska revija

Izhaja ob nedeljah in stane celoletno (dve knjigi) Din 80.— polletno (ena knjiga) Din 40.—, trimesečno Din 20.—, mesečno Din 8.—, Posamezna številka Din 2.—.

Naročnina za inozemstvo: ITALIJA, trimesečno 8 lir, polletno 16 lir, celoletno 30 lir. FRANCIJA, mesečno 4 franke. ČESKOSLOVASKA, mesečno 6 kron. AVSTRILIJA, mesečno 1 šilling. Amerika in ostalo inozemstvo letno 1½ dolarja. Uredništvo in uprava v Ljubljani, Knaflijeva ul. 5. — ROKOPISI SE NACELNO NE VRAČAJO.

Urednik: Ivan Podržaj. — Izdaja za konsorcij: Adolf Ribnikar. Za »Narodno tiskarno« kot tiskarnarja Fran Jezeršek. Vsi v Ljubljani.

VSEBINA št. 20.: Tajno žarenje vsemirja. — Dr. Vlad. Travner: Mussolini in sodobna Italija (nadaljevanje). — Železniškim tirnicam merijo utrip. — Rado Mur-nik † — Iv. Podržaj: V naši Makedoniji (nadaljevanje). — Bodočnost človeškega rodu. — Prvi lepaki. — Slike iz življenja in sveta. — Vojteh Lindtner: Strupi v mušnici in strupenem kukmaku. — Dr. Božo Škerlj: Ja, vi elsker dette landet (nadaljevanje). — Dr. Vl. Travner: Gustav II. Adolf. — Zaslužno odlikovanje Božidarja Borka. — Antony van Leewenhoek. — Materino in kravje mleko. — Tri minute potovanja. — Sah. — Znamke pripovedujejo. — O smehu. — Anekdote. — Stradanje. — Humor.

Stradanje

Stradanje ni novo sredstvo za izvajanje političnega pritiska ali propagande; dvakrat so že imeli ž njim opravka Angleži in obakrat se je končalo precej tragično. Ir-ska patriota Mihael Fitzgerald in W. Swi-ney, sta se tako borila za svobodo mega otoka in sta umrla mučeniške smrti, prvi po 68, drugi pa celo šele po 75 dnevih. Dolga doba do njihovega žalostnega konca kaže, kako zelo odporen je zdrav organ-izem, če se mu odvzamejo snovi za življe-nje. Že pred 40 leti je amerškemu zdrav-niku uspel poskus, ki je dokazal, da se daljše stradanje ne more brezpogojno kon-čati s smrtjo; mož je užival 40 dni samo vodo in je bil na koncu prav malo oslabe-l. Zdravstvena veda je bila o tem že prej poučena; vsekako je dr. Tanner ugotovil dejstva, ki kažejo čudovito goniljo člove-kovega — in tudi živalskega — sveta v malem.

Ziva bitja, ki hote ali nehoti ne uživajo nobene hrane, se — razumljivo — prehra-njujejo s telesnimi sestavinami. Manj ra-zumljivo je, da je ta postopek pri raznih vrstah različen. Tako imamo živali, ki — če stradajo — poginejo prav kmalu in tud takšne, ki se ohranijo nenavadno dolgo. Če n. pr. ptica pevka ne dobi hrane, pogine navadno že drugi dan; nekatere manjše ži-vali kot ververice, morski prašički in slični se držijo največ štiri dni. Jež vzdržl v zim-skem spanju tri do štiri mesece, svizec pa tudi nad pet mesecev brez hrane. Živali roparice, med njimi tudi ptice, so se veči-noma prilagodile neenakim prehranjevalnim pogojem, v katerih so prisiljene živeti; pre-bijejo nekatere po dva tedna in še več brez hrane. Še trdovratnejše v tem oziru pa so ribe, želve, močeradi, kače in slične živali. Nekatere vrste lososa ne uživajo v 9 mese-cih, ko se drstijo v sladkih vodah, sploh nobene hrane in razen teh so še nekatere

vrste plazilcev, ki se postijo kar po leto dni.

Človek, ki se je zaradi civilizacije telesno precej pomehkužil, spada v tej vrsti vztra-janja približno v sredino. Če ni treniran in močne telesne konstitucije, občuti že čez nekaj dni stradanja hud napor in mu-ko, ki jo lahko prenese le tedaj, če je po-polnoma miren. V prvem delu posta se po-kažejo slabost, večja zaspanost in glad. Šele po poteku te dobe — približno 10 dni — se stanje stradajočega človeka »zbolj-ša«, ki pa se polagoma spet poslabša, ker m^o pričnejo pojemati moči in se ga sem in tja že loteva mrzlica in nezavest. O lju-deh, ki jih zasuje, je znano, da v najbolj neugodnih pogojih — če jim manjka vode — umrejo včasih šele po 10 ali 12 dnevih in celo pozneje, in marsikje so opazovali, da zadostuje nekaj požirkov vode, pa se po-polna katastrofa lahko zavleče za tedne. V ostalem je to razumljivo, ker je tekočina neobhodno potrebna za odtok stalnih ke-mičnih izprememb v telesu kakor tudi za izločitev porabljenih snovi.

Pristaši nauka o smotrenosti v naravi lahko v navedenem primeru pokažejo, ka-ko vzorno se po načrtu drži organizem. Točnejša preiskava človeka, ki se je lotil gladovanja, je namreč pokazala, da telesne moči ne pojemajo shematično, temveč po določenih pravilih, kar je za čim večjo va-rovanje celote velikega pomena. Pojemanje se ne pozna na vseh organih enakomerno. Telo porabi najprej manj življenjsko važne snovi — tolšče in ogljikove hidrate — in šele mnogo pozneje beljakovine. Srce, živč-ne sestavine, posebno pa mozeg, kažejo sprva prav neznatne spremembe. Le na ta

(Nadaljevanje na predzadnji strani).

ŽIVLJENJE IN SVET

ŠTEV. 20.

LJUBLJANA, 13. NOVEMBRA 1993.

KNJIGA 12.

PETER ŽMITEK: OB LUNI

Tajno žarenje vsemirja

Ni še tako zelo dolgo, odkar nam je znanost postavila zadovoljivo teorijo o bistvu svetlobe. Temeljiti misleci prejšnjih časov so si skušali razlagati, da je izvor svetlobe v samem očesu in zelo dolgo je trajalo, preden so se našli zdaj splošno veljavni zakoni o širjenju svetlobe.

Najprvo se je zdelo učenjakom jasno kakor na dlani, da je sestavljena svetloba samo iz tistih žarkov, ki jih lahko zaznava človeško oko, toda pozneje se je izkazalo, da n. pr. fotografična plošča ostreje vidi od človeka in tako se je moralo vidno območje svetlobnih žarkov polagoma razširiti na eno stran preko infrardečih žarkov do radiovalov, na drugo stran pa preko ultravijoličastih žarkov, do röntgenskih žarkov in še preko do tako zvanih gama žarkov radija. Za röntgenske žarke je n. pr. človeško telo že prosojno, za gama žarke skoraj popolnoma prozorno. Desettisočinka grama radija, ki bi ležala globoko v obokani kleti, bi se na strehi poslopja prav tako močno občutila, kakor da bi ne bilo ničesar vmes.

Ti žarki so se dolgo smatrali za najmočnejše in najprodornejše in veliko je bilo iznenadenje fizikov, ko je Hess odkril še neko novo vrsto žarkov, neomejene učinkovitosti.

Kakor znano, se elektrika na nobenem telesu neomejeno dolgo ne drži, marveč hitreje ali počasneje izgine. Tudi zrak sam po sebi ne prevaja električnega toka, marveč postane prevoden, če gredo skozenj ultravijoličasti ali pa röntgenski žarki. Prostor, katerem naj bi bil zrak popolnoma neprovoden, je treba obdati s celico iz debele svinčene pločevine, ker svinec absorbira vse močno prodorne žarke. Pokazalo se pa je, da tudi v tem primeru zrak še malenkostno prevaja elektriko, da morajo biti torej še neki ultra žarki, ki jih niti svinec ne more zadržati.

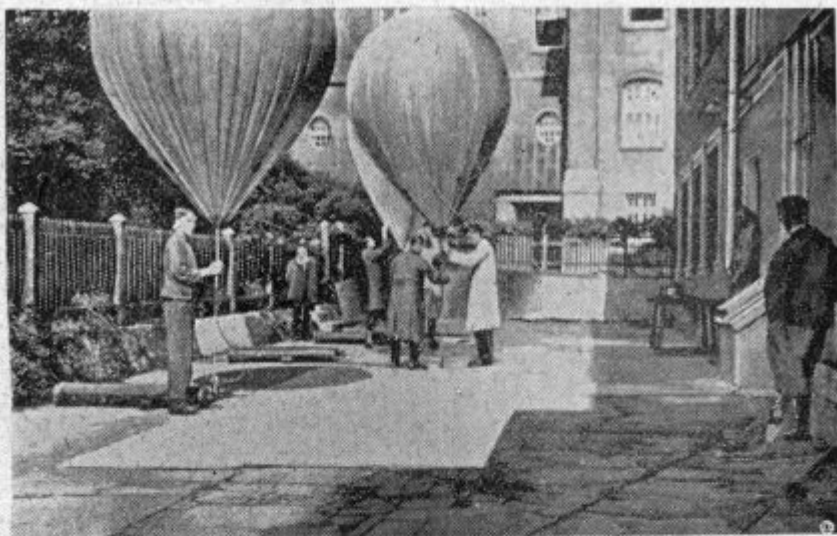
Ko se je to dognalo, so naredili znanstveniki celo vrsto poskusov, da bi dognali bistvo teh tajinstvenih žarkov, njih jakost, zlasti pa izvor. Izvor je posebno težko dognati, ker je njih jakost povsod na zemlji praktično enaka. Dozdevno ne vplivajo na ultra žarke niti nebesna telesa, niti dnevni ali letni časi. Od povsod žari ta energija na zemljo, ne da bi bilo mogoče dognati odkod izvira in kaj je vzrok nastajanja.

Prof. dr. E. REGENER, predstojnik fizikalnega inštituta na tehniški visoki šoli v Stuttgartu.

Jakost ultra žarkov se meri s prav občutljivimi elektroskopi: Dve drobni kovinski nitki visita blizu skupaj na dobro izoliranem držalu. Če se naelektrita, potem se zaradi odbojne sile najprvo razmakneta, potem pa začeta počasi iznova lesti skupaj, ker se elektrika z njih počasi odvaža po zraku — pač zaradi navzočnosti ultra žarkov. Upadanje nitk je prav počasno in se na oko niti ne opazi. Razstoj nitk se le od časa do časa fotografira. Da se izloči vsakršen vpliv opazovalcev in okolice, se zapre elektroskop v hermetično zaprto posodo, v kateri je le še električna žarnica, ki jo ura z električnimi kontakti prižiga v enakomernih presledkih, kadar se lega nitk fotografira. Od vsake meritve se dobi na ta način mnogo fotografičnih snetkov, ki se potem natančno premerijo pod mikroskopom.

Na ta način so merili jakost ultra žarkov že skoraj povsod na zemlji. Išoč kraje, kjer ne bi bilo teh žarkov, so spuščali merilne instrumente tudi v globoke ledniške razpoke in rudniške rove. Pokazalo se je, da jakost žarkov res poje ma z globočino. To dognanje je tudi potrdilo domnevo, da ultra žarki ne izvirajo iz zemlje, marveč da morajo prihajati iz vsemirja. Imenujejo se zaradi tega tudi kozmični žarki. Ameriški učenjak Millikan je pred leti meril jakost kozmičnih žarkov v vodi in dognal, da njih

Trije skupaj zvezani baloni se polnijo s plinom

učinkovitost v globini 50 m že popolnoma preneha. Nemški fizik Regener pa je meril njih učinek na Bodenskem jezeru še 250 m pod gladino. S temi poskusi je bil kozmični izvor teh žarkov nesporno dokazan, hkrati pa se je logično sprožil preudarek, da mora njih jakost višje nad zemljo naraščati.

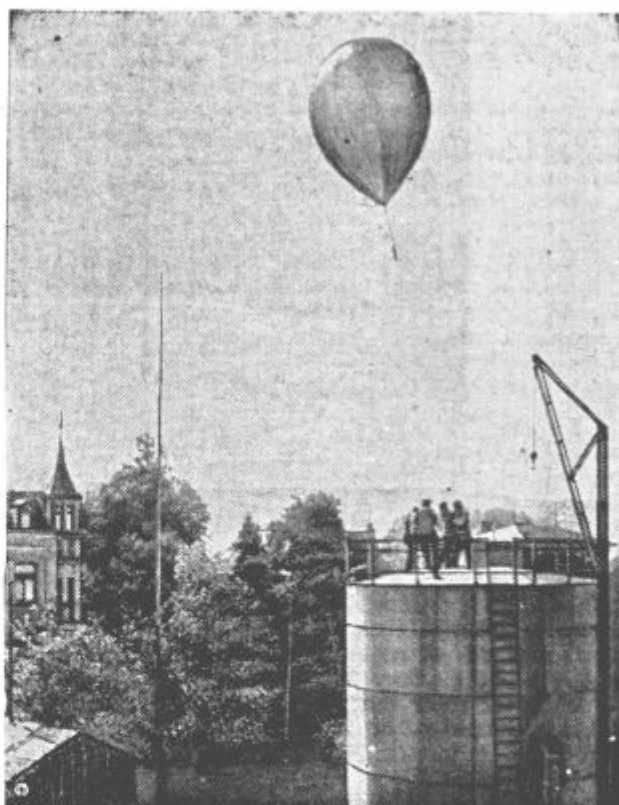
Da se podpre ta domneva z objektivnimi dokazi, so bili organizirani podvigi v stratosfero. Že pred leti so spuščali v zrak registrirne balone, kakršne rabijo navadno v meteorologiji. Skrajna dosežena višina je 32 kilometrov.

Baloni so bili opremljeni z aparati, ki avtomatično beležijo vse izmerjene količine, kar se je smatralo celo za bolj zanesljivo, kakor če bi moral biti opazovalec zraven, da bi jih nadzoroval. Registrirne balone spuščati prav visoko v stratosfero, ni težko, težje pa jih je dobiti nepoškodovane spet nazaj. Včasih so zvezali po več balonov skupaj in privezali nanje gondolo z aparati. Baloni so bili tako napolnjeni, da je v neki določeni višini, n. pr. 30 kilometrov nad zemljo eden počil, ko se je plin v njem že preveč raztegnil, ostali, ki so bili manj

Gondola z beležnimi aparati se pritrdi samo pod enega izmed trojice balonov

Na dogovorjeno znamenje
se baloni izpuste

napolnjeni pa aparatov sicer niso mogli dvigniti višje, pač pa je njih vzgon zadostoval, da so se z aparati počasi spustili na tla. Toda proučevanje s takimi samotnimi baloni je bilo slednjič le precej nezanesljivo in razen tega tudi zelo drago, ker se je mnogo aparatov izgubilo ali vsaj poškodovalo. Zaradi tega so v novejšem času poskušali prodreti v stratosfero v navadnih balonih z opazovalci. Prva velikopotezna podviga v tej smeri sta bili obe ekspediciji prof. Piccarda in njegovih dveh asistentov.

O samih poletih Piccarda je odveč izgubljeni besede, ker se je o tem zadosti pisalo. Poleta sta sama po sebi vsekako dobro uspela, z dognanji pa učenjaki niso enako zadovoljni. Prvikrat niso aparati delovali, kakor bi bilo treba, meritve ob zadnjem vzletu pa tudi ne obetajo kakega posebnega odkritja. Ali vzrok ne tiči v tem, da bi bili morda ekspediciji slabo organizirani, marveč zgolj v prirodi kozmičnih žarkov, ki kažejo tako suvereno moč, da je v človeških dimenzijah prav težko dognati, kje jih je več in kje manj, ali kje so močnejši oziroma slabejši.

Ekspedicija nemškoavstrijskega alpskega društva bo raziskovala tudi značaj kozmičnih žarkov v posameznih točkah zemeljske oble. V ta namen potuje z ekspedicijo tudi znani fizik in turist Hörlin, ki se je odlikoval že na predlanski odpravi na Himalajo. Ekspedicija ima s seboj najpreciznejše merilne aparate, ki so bili nalašč v to svrhu sestavljeni na tehnični visoki šoli v Stuttgartu. Gre za dokaz: ali je jakost kozmičnih žarkov res povsod na zemlji enaka ali ne. Zaradi tega so se kozmični žarki avtomatično merili prav na vsej poti od Bremana do Magallanovega preliva, razen tega pa tudi na peruanskih gorah v višinah do 6000 metrov.

Na ta način se bodo počasi gotovo dognale vse posebnosti kozmičnega žarkovja v posameznih krajih, a prej ko ne bo ostalo nerešeno glavno in najtežje vprašanje; pri katerem naravnem procesu to žarkovje nastaja? Po nekaterih teorijah je vzrok razpadanja ali tvorenje materije v vsemirju. Morda pa so nastali kozmični žarki pri eni sami skrivnostni, neizmerno silni katastrofi, ki se je že pred milijardami let zgodila v svetovnem prostoru.

Dr. Vlad. Travner

Mussolini in sodobna Italija

(Nadaljevanje)

IV. Italija in inozemstvo — Vpliv fašizma na druge narode in države

Do 1922 je bila Italija zadnja in najmanj uvaževana velesila. V svetovni politiki je igrala malo pomembno in često malo častno vlogo. Te razmere so se spremenile z zmago fašizma. Danes je Italija mogočna in tekmuje za prvenstvo s prvimi državami sveta. Svetovna vojna je oslabila in izločila skoraj povsem iz velike politične arene tri nekdanje velesile: Nemčijo, Avstro-Ogrsko in Rusijo. S tem se je zboljšal položaj Italije, ki je dobila vrh tega Zader z Lastvo, Julijsko Krajino in Trentinsko Benečijo. Neurejene domače razmere pa so onemogočile, da bi imela Italija v vnanjem svetu večji vpliv in ugled. Mussolini je s krepko

roko uredil državo, ji ustvaril novo trdno podlago ter dal notranji in vnanji politiki jasno in določeno smer.

Po svojem ustroju se razlikuje fašistična Italija od drugih demokratsko liberalnih držav in od komunistične sovjetske Rusije. Ta razlika pa ne vpliva na nje vnanjo politiko, ker se Italija načeloma ne vmešava v tuje notranje zadeve, temveč varuje povsod le svoje lastne koristi. Kot strogo nacionalna in imperialistična država se seveda navdušuje Italija za bojno slavo prav tako kakor n. pr. Nemčija pred svetovno vojno. S tem hoče zbuditi v inozemstvu pozornost, doma pa ohraniti bojno razpoloženje. Glavno sredstvo italijanske vnanje politike pa ni orožje, temveč sijajno organizirana in izšolana diplomacija, ki je priborila Italiji še vedno — kljub pogostim vojaškim neuspehom — končno zmago.

Fašistična policija; ODDELEK MOTOCIKLISTOV Z REVOLVERSKIMI TOPOVI

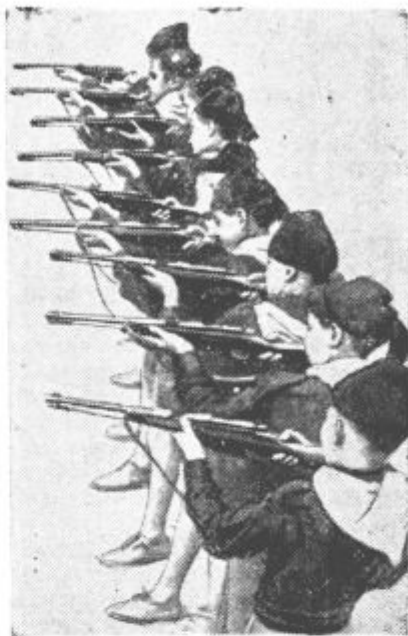
Odnosi Italije z drugimi državami so odvisni seveda od vsakokratnega političnega položaja. V splošnem je razmerje z državami, katerih interesi se ne križajo z italijanskimi, povsem korektno, često celo presrečno, kakor n. pr. z Avstrijo (prijateljska pogodba od 6. IV. 1930), Madžarsko (diplomatska podpora pri revizionističnem stremljenju), Bolgarijo (poroka kralja Borisa z italijansko kraljično Giovanno) i. t. d. Celó s komunistično Rusijo živi Italija v slogi. Napeti so odnošaji s Francijo zaradi italijanskih aspiracij na njeno ozemlje in ker štiti Francija nasprotnike fašizma. Tudi razmerje med našo državo in Italijo ni — kljub pogodbam v Rapallu (12. XI. 1920), Rimu (27. I. 1924) in Nettunu (20. VII. 1925) — tako prijateljsko, kakor bi bilo, če bi opustila naša soseda svoje ekspanzivne načrte in ravnala primernejše z našo narodno manjšino.¹⁰

Fašisti smatrajo svoj politični sistem in organizacijo svoje države kot zadevo, ki se tiče samo (sedanje, oziroma bodoče tretje) Italije. Svojih idej ne vsiljujejo nikomur razen lastnim državljanom. Nasprotno: fašistična Italija želi, da bi jo druge države ne posnemale, ker bi utegnile tako ogražati njene interese. Zato tudi ni v nikaki zvezi z diktaturami, ki so nastale po njenem vzorcu v raznih državah (n. pr. v Španiji).

Veliki uspehi fašistov v Italiji pa so povzročili, da so jih začeli kmalu posnemati nacionalisti skoraj vseh evropskih in mnogih izvenevropskih držav, kakor — da navedem le par vzgledov — v Nemčiji nacionalni socialisti (hitlerjevci), v Avstriji »Heimwehr«, na Madžarskem »Probujujoči se Madžari«, v Franciji »Action française«, »fašisti« v Češkoslovaški, Romuniji, Španiji in drugod. V naši državi je bila po fašističnem vzorcu organizirana »Orjuna«.¹¹ Izven Evrope se pozna vpliv fašizma n. pr. v Turčiji, Siamu, Japonski, Severni Ameriki i. t. d. V Lausanni obstoja od 1927 »Centre international d'etudes sur le fascisme« (okrajšano Cinef), ki ga vodi profesor de Vries de Heecklingen. Namen organizacije pove naslov. Številni so

¹⁰ Obširnejše se s temi vprašanji ne morem baviti, ker zanimajo pred vsem politika in ne zgodovinarja.

¹¹ »Orjuna« ni uspela zaradi odpora znatnega dela prebivalstva. Idejno soroden fašizmu je »Sokol«, kolikor stremi po sistematični in telesni vzgoji naroda, četudi ni ž njim sicer v nikaki zvezi. Isto velja o »Narodni Obrani« in naših ostalih nacionalnih organizacijah.

Vojaška vzgoja fašistične mladine

časopisi, revije in knjige, ki propagirajo v raznih državah fašistične ideje. Tako je postal fašizem v teku nekaj let svetovna sila, ki jo ne more nihče več zanikati.

V. Vrline in napake fašizma

Ustanovitelj in vodja italijanskega fašizma je brezdvomno genialen državnik, organizator in reformator širokega obzorja, neupogljive volje in jasno začrtanih ciljev. sijajen govornik in pisatelj, ki je znal navdušiti za svoje ideje najširše narodne plasti, praktik in idealist obenem, ki je posegel odločilno v današnji čas in ki bo vplival s svojimi deli gotovo še na bodoča stoletja. Nacionalni Italijani slave in bodo slavili njegovo ime prav tako in še bolj kakor imena Mazzinija, Garibaldija, Cavourja, Viktorja Emanuela II. in ostalih velikih borcev za narodne ideale. Mussolini je rešil svojo domovino v najbolj kritičnem času gotovega propada. S svojimi velikimi in obéudovanja vrednimi političnimi (upravnimi), gospodarskimi in socialnimi reformami je izločil v Italiji strankarske in razredne borbe in združil vse sile v prid celotnosti. S tem je silno povzdignil ugled in moč države. S svojimi idejami in deli so dali fašisti vsemu svetu sijajen vzgled požrtvovalnosti, ljubezni do domovine in narodnega ponosa. To

so vrline fašizma, ki jih moramo brez-pogojno priznati.

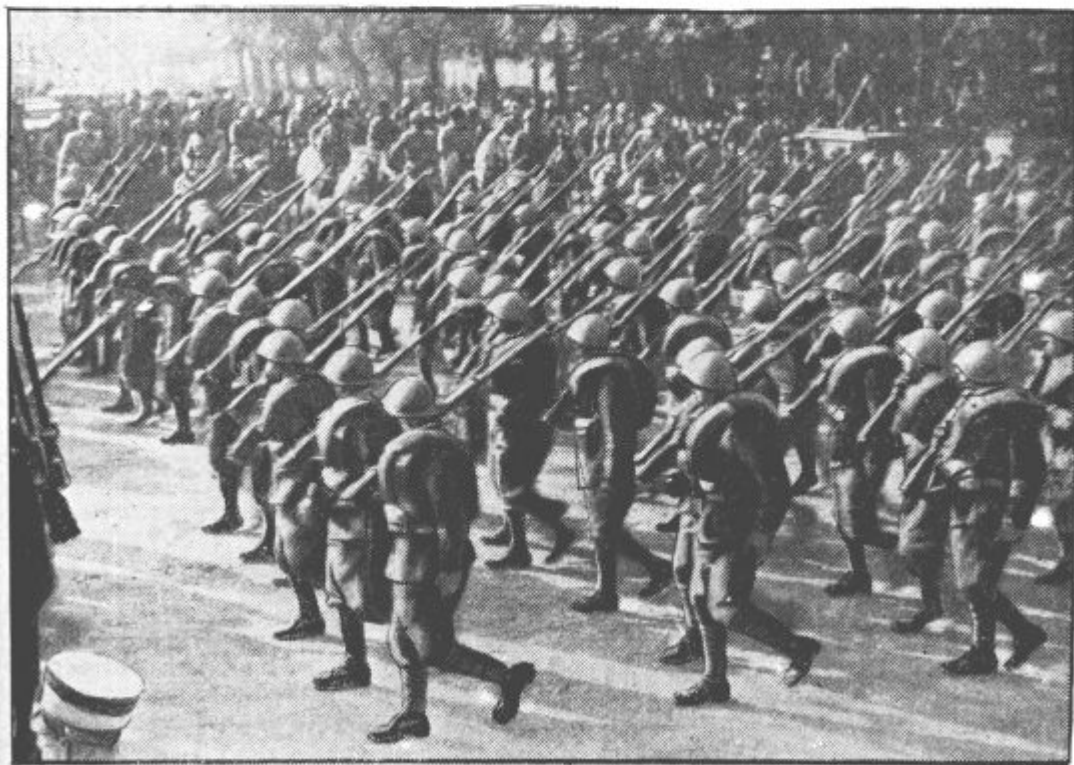
Fašizem pa ima tudi dve veliki napaki — ki jih smatra sam za vrline — namreč šovinizem in imperializem. Samozavest in ponos sta potrebna vsakemu narodu, ker izvirata iz zdravega egoizma, brez katerega ni napredka. Toda nacionalizem ima svoje meje. Narodi in države so samo deli človeštva in so zato v medsebojni zvezi. Služiti pa moramo celoti s tem, da služimo delu, t. j. svojemu narodu in državi v duhu človekoljubja, pravičnosti, enakopravnosti in vzajemnosti. Pravi nacionalizem obstoji le v kulturnem, socialnem in gospodarskem delu, ker služimo samo tako sebi in vsem. Nacionalizem in humanizem — ljubezen do sebe in drugih — se medsebojno izpopolnujeta in dopolnujeta. Šovinizem in imperializem pa vidita le koristi lastnega naroda in države in ne celotnega človeštva. Svoje cilje hočeta doseči s krivico in nasiljem. Tako povzročata spore in borbe med narodi in državami in jih vodita v neizbežno propast. Zato je fašizem stalna nevarnost za svetovni

mir in s tem za resnični napredek človeštva.

Nazor, da so le Italijani dediči in nasledniki Rimljanov, je zgodovinsko neutemeljen. Naloga rimskega naroda je bila, da je združil pod svojim okriljem ves antični svet in pripravil s tem pot novi evropsko krščanski kulturi. Ko je rimska država po tisočletnem obstoju izpolnila to veliko poslanstvo, je propadla. Njeni dediči in nasledniki so vsi kulturni (predvsem krščanski) narodi.¹² »Rimsko nasledstvo« je le poetična pretveza za povsem prozaične tendence fašističnega imperializma.

Te napake čutijo Italijani sami. Današnja Italija ni več »paese di libertà« kakor je bila nekoč v dobi risorgimenta. Liktorska butara je simbol gospodstva, pa tudi smrti demokracije. Še bolj občutijo fašizem — kakor smo že omenili — tisti, ki se ž njim idejno ne strinjajo ali ki niso Italijani po krvi

¹² Vrh tega je nastal italijanski narod iz različnih sestavin: Romanov, Longobar-dov, Gotov, Normanov, Saracenov i. dr., ki so zapustili vsi sledove, četudi prevladuje romanski element.

Italijanska pehota z novimi jeklenimi čeladami

in jeziku. Narodne manjšine so sicer v Italiji neznatne.¹³ To pa ne opravičuje nasilne asimilacije.

Umevno je, da imajo fašisti doma in drugod mnogo nasprotnikov, ki se bore zoper šovinizem in imperializem sodobne Italije z besedo in peresom. Njihovo glavno glasilo je »La liberta« v Parizu. Protifašisti — pred vsem komunisti — pa se poslužujejo v boju čisto tudi terorističnih sredstev. To dokazujejo pogosti dejanski napadi na vodilne osebnosti, pred vsem strašni bombni atentat na italijanskega kralja

¹³ Po cenitvi je Jugoslovenov 1.1 %, Nemcev 0.7 %, ostalih (Francozov, Albancev, Židov in Grkov) 0.8 %. Italijanska uradna statistika manjšin ne upošteva.

in Mussolinija v Milanu 12. IV. 1928, ki je zahteval 17 človeških žrtev.

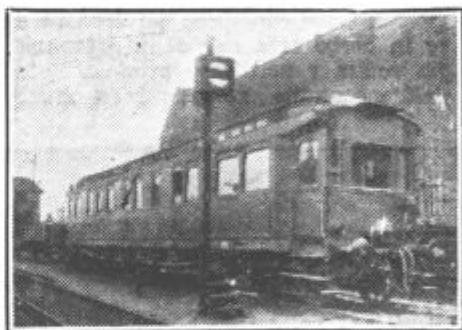
Naše (jugoslovensko) stališče nasproti Italiji je jasno: Priznavamo radi veličino italijanskega naroda in njegove kulturne zasluge za vse človeštvo. Ljubimo in občudujemo njegove velike mislece, umetnike in borce. Tudi Mussoliniju ne odrekamo izrednih zmožnosti in pomena za napredek Italije. Želimo živeti z italijanskim narodom v slogi in prijateljstvu. Hočemo pa, da spoštuje tudi Italija naše pravice, ki jih bomo branili v potrebi z vsemi silami v lastnem interesu in v imenu človeštva. (Dalje)

Popravi: Pod sliko na str. 478 čitaj pravilno: tirolska kmečka dekleta in ne italijanska.

Železniškim tirnicam merijo utrip

Laik sodi, da so sunkov in tresenja, ki mu grene drugače tako lepo vožnjo po železnici, krive slabe vzmeti železniških voz. V resnici pa vzmetem ni kaj oorekati, ampak so nemirne vožnje krive samo tirnice, dasi se vidijo na oko skoraj idealno gladke. Ker so tirnice izpostavljene toplotnim vplivom, se ne prestando raztezajo in krčijo in zato mora biti poskrbljeno, da so med posameznimi kosi primerni presledki. Ko tečejo po teh presledkih kolesa lokomotive in vagonov, nastane tisto drdranje, ki je tako značilno za železnico. Pri vsakem stiku se namreč kolo za trenutek pogrezne in nato preskoči na naslednjo tračnico, kar povzroči močan sunek, ki se vzlic vzmetem občuti po vsem vozu.

Ti sunki niso neprijetni samo za vlak, marveč še bolj za ves zgornji ustroj železniške proge. Tirnice se namreč na tistih mestih počasi pogrežajo, morda samo za nekaj milimetrov, toda dovolj, da postane vožnja sčasoma nemirna. Tirnični stiki so zaradi tega največja rana vseh železnic in zahtevajo največ nadzora in popravil. Zgornji ustroj železnice, to so tirnice, pragevi pa njih polaganje in pritrjevanje je še zmerom eden najtežjih tehničnih problemov. hkrati pa tudi eden najvažnejših, ker je največ od njega odvisna varnost železniškega prometa. Toda ne glede na varnost in udobnost vožnje je v gornjem ustroju naložen tudi dobršen

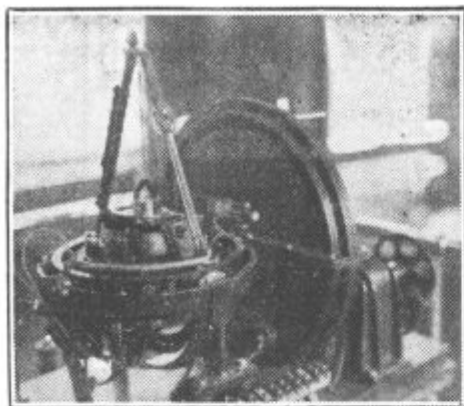

MERILNI VOZ, s katerim se preizkuša UTRIP ŽELEZNIŠKIH TIRNIC

del vsega železniškega kapitala in zato je treba s tem delom kar najskrbnejše ravnati.

Za dognanje sprememb na zgornjem ustroju so se doslej povsod posluževali prav preprostih instrumentov. Merjenja z njimi pa so bila le površna, nezadostna, ker so se vršila le na mirujočih tirnicah, medtem ko je za prakso neprimerno važnejše, kako se zadržujejo tirnice pod bremenim vozečega vlaka. Zato je zdaj za preiskovanje zgornjega ustroja v obratu osrednji urad nemških državnih železnic konstruiral poseben merilni voz, ki se je v kratki praksi sijajno obnesel.

Merilni voz je predelan vagon nekdanjega dvornega vlaka. V njem je zaposlenih pri instrumentih petero ljudi,

PRECIZNA VRTAVKA v merilnem vozu, ki beleži medsebojni višinski položaj obeh tirnic

daš se vrši večina meritev popolnoma mehanično. Glavna naprava v vozu je širok tekoči trak belega papirja, na katerega riše med vožnjo več pisalnih igel v obliki valovitih črt vse nepravilnosti in neravnosti železniškega tira. Hkrati se lahko vrši in zasleduje osmero različnih meritev: avtomatično se zapovrstjo registrirajo vsi tirnični stiki, medsebojna višinska lega obeh tirnic zlasti v ovinkih, širina koloseka, smer tirnic in seveda tudi brzina ter prevožena pot, tako da je na podlagi teh avtomatičnih beležk zmerom točno

razvidno stanje zgornjega ustroja na vsakem mestu železniške proge. Za tehnično osobje železnice je to neposreden program, kje je proga popravljena, jo iznova prevozi merilni vagon in sicer tako, da zdaj rišejo aparati vzporedno s prvotnimi krivuljami, tako da se lahko sproti presoja uspešnost popravil.

Merilni instrumenti, katerih podatki se beležijo na papirju, so deloma nameščeni v vozu, deloma pa na posebnem orodju pod njim. Merilni vagon teče kakor vsak pulmanski voz na dveh trilosnih vozičkih. Eden teh vrtljivih vozičkov nosi razne instrumente, pod drugim je pa pritrjena tako zvana drsilna letva, ki jo vzmeti narahlo tišče ob tirnico, da s pomočjo vzvodja prenaša vsako spremembo koloseka na registrirne aparate. Na krajnih oseh voza so pritrjeni vzvodi, s pomočjo katerih se beleži relativno navpično gibanje notranjih koles, kadar teko preko tirničnih stikov. S pomočjo kardansko (t. j. v vseh smereh gibljivo) obešene vrtavke se meri medsebojni višinski položaj obeh tirnic, kompas na vrtavko, ki je postavljen v vozu, pa riše smer tirnic v terenu.

Merilni voz se je, kakor rečeno, sijajno obnesel in je bil v študijske svrhe izposojen tudi že v inozemstvo.

DNEVA NE POVE NOBENA PRATKA RADO MURNIK

6. t. m. se je končalo v ljubljanskem mestnem zavetišču osemletno trpljenje pristno našega literata-humorista Rada Murnika.

Za Milčinskim je segla smrt tudi po zadnjem slovenskem humoristu, kajti naši mlajši in najmlajši v literarnih vrstah znajo biti tu pa tam sarkastični, humorja, zdravega smeha, ki pove včasih več nego še tako lepo napisane jeremijade o sodobnih razrvanih razmerah, pa, žal, ne poznajo v svojih delih. To nemara ni njih krivda, je pa značilno zanje in za ves narod.

Rado Murnik se je rodil 31. julija 1870. v Ljubljani. Po medicinskih studijah na Dunaju in v Gradcu se je posvetil pisateljstvu. Njegovi spisi niso samo izraz zdravega humorja, s katerim je gledal na življenje, ampak so tudi jezikovno dovršeni. V posebnih knjigah so izšli: Znancl, Navihanci, Jari junaki, Matajev Matija, Lovske bajke in povesti. Zanimiv je tudi njegov zgodovinski roman Hči grofa Bla-

gaja. Njegovi igri Napoleonov samovar in Bucek v strahu igrajo še danes po deželi. Zadnje večje delo Na Bledu je objavil med svetovno vojno v Lj. Zvonu. Po osvobojenju je bil do 1921 v službi državnega dopisnega urada v Ljubljani. Po ukinitvi urada pa je bil spet — na cesti. Po vojni je napisal nekaj krajših črtic. Popolnoma miroval pa ni do zadnjega dneva.

Pokojniki je bil med redkimi umetniki besede, ki so imeli pogum v naših razmerah, da so živeči brez stalnega zaslужka — samo od pičlo odmerjenih honorarjev. Navzlic raznovrstnim stiskam, ki je moral živeti v njih in jih preživeti, pa se ni nikoli obračal za pomoč na tako zvano javnost.

Ime Rada Murnika bo poleg Fr. Milčinskega živelo v zgodovini slovenskega slovstva, dela obeh pa bodo čitali še doja leta.

Iv. Podržaj

V naši Makedoniji

(Nadaljevanje)

Demirkapija, najlepša in najdaljša vardarska soteska (dolga 19 km), veže Tikveš z bojmijsko in djevdjelijsko kotlino, dolgo 30 km in široko 5 do 6 km.

Gospa je stopila k oknu in zrla proti visokim stenam.

— Tu skozi?

— Da. Tesno ob Vardarju pod strmi skalami.

Komaj je vlak odbrzel s postaje, že so ga objele visoke apnenčeve stene. Na levi doli ob progi šumi Vardar, na desni pa je jedva dovolj prostora za železnico, ki so jo bili Turki zgradili šele v novjšem času. Za cesto, ki so jo zgradili Nemci od Kavadarja do Djevdjelije, so morali izdolbsti poseben predor.

— Čitajte, prosim! Hitro! sem pokazal gospe napis z velikimi črkami nad vvhodom v predor.

In gospa je čitala:

MACKENSEN TUNEL

WILHELM II

DEUTSCHER KAISER, KÖNIG VON
PREUSSEN

BEFAHL SEINEN SOLDATEN
DIESE STRASSE ZU BAUEN
1916

— Naprej! sem čital glasno napis pod nemškim besedilom:

LE GENERAL FRANCHET
D' ESPEREY

COMMANDANT EN CHEF
DES ARMEES ALLIEES D' ORIENT
ORDONNA A SES TROUPES
DE CHASSER LES BOCHES
1918

Pred predorom je stal orjaški orožnik. Gospa je molče zrla v strmo steno.

— V dveh stavkih vsa zgodovina svetovne vojne na Balkanu. Nemška ošabnost in francoska duhovitost, vklesani tu daleč na jugu!

— Tu je klimatska meja, ste rekli? je spregovorila.

Soteska se je nekoliko razširila. (Ljudstvo razume pod Demirkapijo le kakih 400 m dolgo sotesko, geografsko pa sega do železniške postaje za Strumico.) Pokrajina je kljub dolgi poletni vročini zelena.

— Da. Do tu smo se vozili po pustih, neobdelanih krajih, od tu naprej pa bo-

LEPA NARODNA NOŠA

ste videli gozdove in južno vegetacijo. Le pogledjte tja na desno na pobočja Marijanske planine, kjer vidite že gozdove. Demirkapija je meja med sredozemskim in srednjeevropskim podnebjem. Bila pa je tudi od nekdanje meja kulture in civilizacije. Tu doli je ljudstvo izobraženo (bizantinski vpliv) in živi v urejenih razmerah.

— Kaj je to? je pokazala na nizka stebelca po njivah ob Vardarju.

— Bombažna rastlina, prenešena v našo Makedonijo iz tropske Indije.

V Strumici, kjer je stal vlak dlje nego bi pričakoval, je tik kolodvora vojno pokopališče in če se ne motim, je tam tudi edini restavrant na vsej makedonski progi. Okolica napravlja prijazen vtisk. Za kolodvorom in dalje se vrste lične nove hiše. Sploh se vidijo do Djevdjelije vse hiše nove, krite z živordečo opeko. Kraji so namreč silno trpeli v svetovni vojni zaradi bližine solunske fronte. Sicer pa je tu znano potresno ozemlje. Ljudje so čisti in čedno oblečeni.

— Strumica je bila po balkanski vojni bolgarska, je pripomnila gospa.

— Vsa tako zvana vzhodna Makedonija. Do prebitja solunske fronte. Slabo so poplačali Nemci Bolgarom njih zaveznštvo. Sicer pa je mesto Strumica, naj-

večji kraj strumiške kotline, precej daleč od te postaje. Zadaž za pogorjem Plauš. Pred svetovno vojno je štela blizu 13.000 prebivalcev, zdaj pa komaj 6000, od katerih je nekaj nad 300 Turkov. Strumiška kotlina ni samo najrodovitnejša, ampak tudi najobljudenejša v Makedoniji. Ima milo podnebje. Najbolj goje trto in strumiško vino je božanska kapljica.

Vlak je hitel zdaj ob desni strani Vardarja skozi postaji Mirovče (kjer gospodari kot načelnik Slovenec) in Mletkovo, tu pa tam tudi skozi kilometer dolgo gosto mrežo komarjev in mimo močvirij, se ustavi v Smokvici ter brzel naprej po djevdjelijski kotlini proti zadnji vardarski soteski na poti v Solun — Ciganski soteski, ki pa ni več naša. Ob progi bombažne rastline, tobak, lubenice, trta, susam in murve. Ob pogledu na murve se zdi, kakor da si kje v goriški okolici.

— Da, to so murve. Po vojni jih skoraj ni bilo. Kolikor jih niso posekali nemški in bolgarski vojaki, so jih uničile granate in šrapneli. Zdaž so si opomogle in prebivalstvo more spet gojiti sviloprejkje. Djevdjelijska kotlina je namreč središče svilarstva, ki je poleg tobaka in grozdja glavni vir dohodkov v teh krajih.

Točno po voznem redu — ob treh — se je ustavi vlak na zadnji postaji naše države, v Djevdjeliji. 1302.5 km železniške proge od severne državne meje pri Planici ali 1209.5 km proge od Ljubljane.

Kakšna razlika od tedaj, ko sem bil prvič tu! Lep, velik kolodvor — skupna obmejna postaja med Jugoslavijo in

Grško. Na levi je skoraj dograjena prav tako skupna carinarnica. Vse čisto, evropsko.

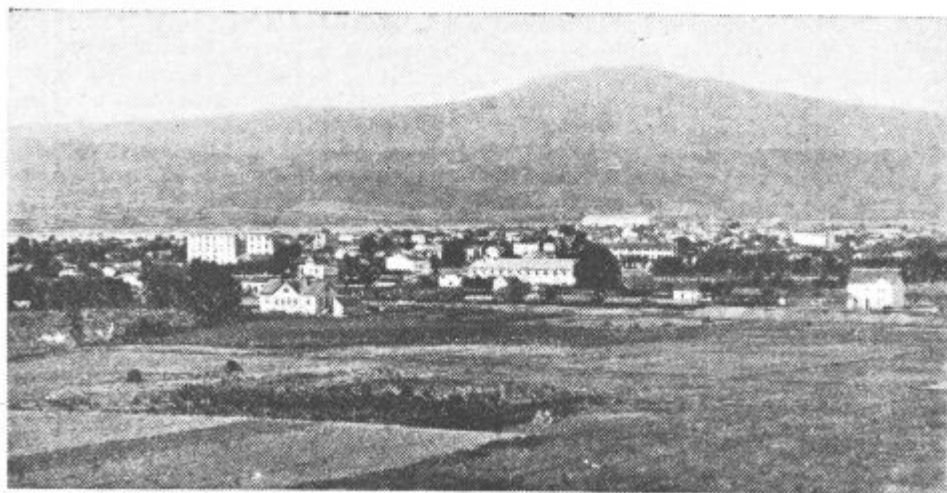
Razen naju je izstopilo še kakih deset potnikov. Dva, trije domačini, ostali so bili menda vsi trgovski zastopniki.

Vročje popoldansko sonce je pripekalo, ko sva usmerila korake proti mostu. Takoj za kolodvorom, kjer se začne dolga cesta, ki vodi v mesto, so pristopili orožniki. Naravno za kraj in razmere. Smo pač v neposredni bližini meje. Šlo je vse gladko, vendar menim, da se je orožnik na tihem čudil, čemu prihajajo sem ljudje, ki nimajo posla s trgovino. Nezaupno je gledal dolgo za nama. Upam, da si je zvečer, ko me je videl v družbi prijaznih domačinov, olajšal vest.

Izročila sva ročno prtljago dečku, ki je bojazljivo vprašal, če sme zaslužiti nekaj dinarčkov, ter sva krenila v mesto. Široka, ravna cesta z novimi vilami in obnovljenimi hišami. Vmes lepi vrtnički z južnim zelenjem. Takoj pri kolodvoru je gimnazija. Na levi razvaline velike predvojne svilarske tvornice — visoki zidovi s praznimi odprtini. Takih zapuščenih in razdejanih poslopij je še mnogo ob cesti.

Razlagal sem gospe, kolikor sem pač znal:

— Pred svetovno vojno, po srbski osvoboditvi, je imela Djevdjelija 6000 prebivalcev, danes jih je komaj slabih 3000. Turkov oziroma muslimanov je le kakih 200. (V mestu so tudi tri ali štiri katoliške družine, ki se zbirajo k službi božji v kapelici nekih redovnic. Svojega svečenika pa nimajo.) Mesto je bilo med

Pogled na DJEVDJELIJO (Pogorje v ozadju je že na grškem državnem ozemlju),

vojno izpostavljeno najhujšemu topovskemu obstreljevanju. Nemci in Bolgari so postavili v mestu svoje baterije in so streljali na zavezniške postojanke po okoliških gorah. Razumljivo je, da zavezniki niso mirovali prej, dokler niso porušili tega sovražnega zavetišča. Še zdaj boste videli v stranskih ulicah globoke jame, ki so jih povzročile eksplozije granat. Vojna je uničila velika skladišča in tovarne, kajti mesto je bilo bogato sre-

bombaž, riž, svilo, makovo in susamovo olje, lubenice, grozdje itd. Tobaka in opija seveda ne. Tu so kavarnice in restavrantanti, kjer so tudi prenočišča za tujce. Toda naziv hotela, žal, ne zasluži nobeno. S »hoteli« so v vseh manjših krajih Makedonije velike težave. Postrežba je sicer primerna in ljudje so vljudni s tujcem, toda človek, navajen čistoče, se ne more uživeti v to orientalsko brezbriznost. Djevdjeliji in drugim mestom v

Močvirnata pokrajina v Makedoniji

dišče za trgovino s svilo, tobakom, opijem in vinom za vso južno Makedonijo.

Cesta je dolga in preden prideš do hotelov ali restavrantov, si prašen dovolj. Nekako v sredi ceste, ki drži dalje skozi mesto proti veliki moderni vojašnici, je osredotočeno mestno življenje. Tu je trgovinsko in industrijsko središče mesta, ki bi moralo biti po naših kolikor toliko zapadnih pojmih pač malo drugačno. Bližnja državna meja v bodočnosti ne bo smela ovirati zadevnega razvoja. Tu so na obeh straneh ceste večje in manjše trgovine ter razni lokali, pred katerimi vidiš vse proizvode južne Makedonije:

naši Makedoniji manjkajo solidni hoteli z evropskimi metodami. Kdor bo pričel reševati to vprašanje, se ne bo okoristil le sam, ampak bo koristil tudi splošnosti in napredku teh pokrajin, ki zaslužijo, da se jim približa dotok tujcev in z njimi denar. V prvih letih po vojni si videl napis hotel »Beograd«, »Zagreb« in »Ljubljana«, danes pa so se tudi tu, kjer se je prej že na zunaj kazalo razumevanje za veliko državo od Belasice do slovenskih planin, lokalizirali napisi na javnih lokalih v »Srbski kralj«, »Balkan« i. dr.

(Dalje.)

Bodočnost človeškega rodu

Ustroj človeškega telesa kaže mešanico deloma zelo primitivnih, po gradbenem načrtu kopninskih vretenčarjev posnetih sestavin, po drugi strani pa ima nekaj prav specializiranih potez. Profesor praške univerze dr. O. Grosser trdi, da je to vzrok preneglega razvoja človeške vrste od najprimitivnejših začetkov, kar nam vsiljuje zelo

pesimistične izgleds v nadaljnji obstoj človeškega rodu. Kakor se je človek pojavil na svetu kar iznenada in v razmeroma pozni geološki dobi, tako bo moral — seveda v geološki časovni meri računano — kmalu spet izginiti z zemeljskega površja. Vsekako bo izginil človeški rod prej, preden se bo zemlja tolikanj ohladila, da bi moral izumreti zaradi mraza.

Prvi lepaki

Okoli 50. olimpiade so Elejci in Herejci vklesali v kamen in na javnost postavili le-te besede:

»Zveza bodi za sto let. Začne naj se koj letos. Ako je treba pomoči v besedi ali dejanju, naj bodo zvezani eni z drugimi za vojno kakor za vse drugo. Če prekršijo zvezo, naj plačajo talent srebra v prid Jupitru Olimpijcu, ki je trpel nasilje. Kdor koli pohabi ta napis, bodisi zaveznik ali uradnik ali pa vedež, naj se kaznuje z omenjeno sveto globo.«

To je bil po Boecku prvi lepak. Vsi veliki zakoni starega veka so se tako postavljali narodu pred oči.

Sličnih napisov je na prebitek. Ako njih objava na kamnu ali lesu izključuje število naklado, kaže pa njih besedilo, da so bili to prvi neposredni stiki med vlado in ljudstvom — kakor velja to za naše lepake.

Še dolgo so bili na Grškem taki aksoni prihranjeni za oblastva. Postavljali so jih na prometne točke, blizu tržišča ali sredi mesta: okoli njih se je zbirala množica in klepetala. V Rimu so cyrbe in aksone kmalu nadomestili z bronastimi ali marmornimi ploščami. Kadar so Rimljani za republike hoteli postaviti nove zakone, so jih oblastva predlagala ljudstvu; sprejeti so jih morali komiciji ali centurije, nato so se vrezali v plošče oziroma stebre iz medij ter se za nekaj časa izpostavili občinstvu na pogled.

Za Perikleja so v Atenah prvič smeli zasebniki objavljati svoje zadeve na lesenih aksonih. Po rimskih albumih (belih tablah) so se tedaj že pisali z oglom ali rdečo barvo oglasi, ki niso imeli nič uradnega na sebi. Te stene in deske so izvrstno služile trgovcem s sužnji, prirediteljem iger, oderuhom. Toliko seveda niso zalegle kot glasniki, klicarji (praecones), ki so žlobudrali in kazali prodajni predmet. Govorili so lirčno, prepričljivo zbranim ljudem na trgu:

»Saj mi ni sila prodajati, državljani, uboga para sem res, ali nikomur nič dolžan. Oglejte si tega mladeniča, kako je bel in lep od glave do pet. Občudujte njegove črne oči in njegove krasne črne kodre! Na obe ušesi dobro sliši, na obe očesi izvrstno vidi. Jamčim vam za njegovo skromnost in zmernost, poštenost in poslušnost. Za silo zna po grško. Pevec je in ume zabavati na gostiji...«

Napis na albumu pa je suhoparen: »Cerius prodaja jabolka«, ali »Julius pride danes na trg s svojimi sužnji«.

Redkejši so dolgi napisi kot ta, ki so ga našli v Pompejih na zidu hiše, ponujene v najem: »... Polliana, hči Gn. Alifija Nigidija, in Julius dasta s 1. dnem Id v najem krème s hladnicami, obednice. Najemnik naj se najprej zglaš pri sužnju Nigidija starejšega...«

Dvojni napisi so očitno prevladovali po rimskih zidovih: volilni lepaki (gl. Zis,

knj. 11, str. 22) in cirkuški. Po Forumu, koder so stale najslavnejše bazilike, najbolj spoštovani templji, stebri in sohe na čast veljakom, zaradi katerih je trepetal ves svet pred rimskim imenom, so volilne reklame za borno edilsko službo pokrivalo razpoložljive stene, hišna pročelja, stebre: »Sadjarji žele imeti Holkonija Priska za duumvira. — Ribiči imenujejo Popidija Rufa. — Firmus glasuje za Marka Holkonija.«

V Pompejih vleče vsakdo na svojo stran in to izraža. Tu je kandidat testičarjev, kuharjev, vrtnarjev, trgovcev z nasoljenimi živili, mezarji, valjalci in kar posebno presenetli: žogarjev in borilecev (gladiatorjev). Svojeja ponudnika imajo celo učitelji, ki navzlic svojemu poklicu ne pišejo vselej brez napak.

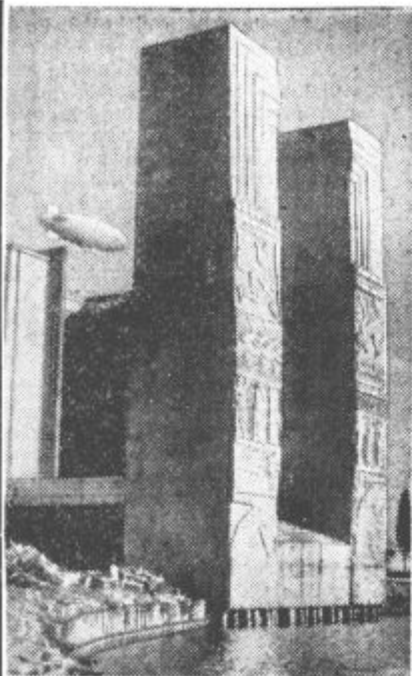
Lastniki ponesnaženih zidov so se burno otepali teh vsiljivcev: »Prosim, naj nihče nič tod ne piše. Gorje kandidatu, čigar ime bo načečkano na tej steni; bog daj, da bi propadel!«

Borbe v areni so se redno javljale na deskah albumov: »... Četa boriteljev Aula Suetija Cerija edila se bo mečevala in močevala v Pompejih zadnji dan maja...«

Malo besed, a dovolj, da se je borišče napolnilo.

Jesenski koticček ob vaški cerkvi
Izrezanka Leop. Wachtlerja

Zgoraj (od leve proti-desni): Spomenik »bogu elektrike« na čikaški svetovni razstavi. Na stebrima je upodobljena zgodovina elektrike v reliefu. — Ruska igralka Ana Sten. — Poplava v Harbinu (Mandžurija). Japonski vojak kot redar. — Spodaj (levo): Prvi sneg na severnem škotskem. — (Desno): Majska megla v Londonu sredi dneva.

Vojteh Lindtner

Strupi v mušnici in strupenem kukmaku

Največ smrtnih primerov zahtevata pač gobi: *Amanita muscaria* in *Amanita phalloides*. Prva je zaradi lične vnanjosti in žive barve med našim ljudstvom dobro poznana ali ne tako druga, dasi je v naših listnatih gozdovih bolj pogosta in življenju opasnejša. Strup ni morda vezan na značilnejše dele gobe, da bi bil n. pr. samo v vrhni obarvani kožici klobuka, ali v lamelah¹ ali v vratu v večji količini nego drugod, temveč je enakomerno porazdeljen po celem mesu, ker je en člen v snovnem obratu, ali — slabše rečeno pa morda razumljivejše — ker je produkt snovne izmene;² kot stranski ali kot glavni še dolgo ne bo dognano. Tvorijo pa se strupi v hifah, v stanični vsebini, pri predelavanju ene kemično komplicirane snovi v bolj komplicirane normalno, ker je v tem obratu pač tako predpisan vrstni red tako zvanih biokemičnih procesov. O strupih pa, ki se naredijo na starih, razpadajočih gobah, tu ni govora; to so strupene substance, izločnine mikroorganizmov, povzročujočih gnitje, ki se naselijo na vsakem živalskem mesu, oziroma beljakovinah sploh ter jih, kakor pravimo, pokvarijo.

Prav malo je bilo primerov, da bi bil kateri od nesrečnih pacientov prišel v oskrbo zdravnika, ki bi se bil obenem zanimal tudi za strupene gobe, zaradi opazovanja učinkov na organizem. Te redke in točne zdravniške beležke o poteku bolnikovega stanja so vsebovale med seboj primerjane toliko protislovij, in so bile tako različne, da o značaju strupa, na katere organe prav za prav deluje, ni bilo jasnosti. Od strani mikologov pa so izjave ali manjkale ali pa ni bilo mogoče podati mnenja, od katere gobe izvira zastrupljenje, ali pa ker

so postojala nesoglasja v imenovanju in razlikovanju vrst, kakor postojajo še danes, samo v manjšem obsegu. Bili so torej potrebni poskusi z gobami iste vrste na živalih. Iskali so »strupeni princip«, »učinkujočo substanco«, v omenjenih gobah, ter skušali dobiti čist strup, da bi z njim lahko opazovali dejstva na različne dele živalskega telesa in da bi se razjasnilo vprašanje, zakaj nastopi smrt po zauživanju strupenih gob. Najvažnejše je, pa tudi dosti težko najti točno mesto učinkovanja in da se pod mikroskopom vidi slika razdejanja. Potrebno je vedeti, po kateri poti, v kakšni obliki pride do mesta, kjer razvije svojo moč.

V obče značilnosti gob in njihovih strupov spada: da vsebujejo kot rastline sploh 75—90% vode in da je od suhe teže, strupa le nekaj odstotkov, ali praktično, 10 kg svežih da 1 kg suhih gob, od tega odpade na mešane strupe (pri strupenem kukmaku) par desetink grama,³ da se gobe hitro razvijajo, to je, da se biokemični procesi hitro vrše in da se v sestavi teh procesov tudi strupi hitro porajajo, da so strupi prav lahko spremenljivi in se brž razkrajajo, z drugimi besedami, da so kemično zelo labilni, — da so strupi nasproti fizikokemičnim učinkom zelo občutljivi, ali lažje razumljivo, suša v gobi prežene strupe ali pa, da v suši tvori goba sama snovi, nepovoljne za obstoj strupov, — da strupi v gobah niso trajno konstantni, to je, v mladosti predstavljajo gobe kemično vse nekaj drugega nego v starosti, — da so strupi prilično močni, da pa se kvalitativno in kvantitativno menjajo zaradi zemljišča, vlage, temperature, velikih daljav, zaradi česar lahko govorimo o bioloških rasah gob, ki so lahko tudi toksikološko (v pogledu strupov) različni itd.

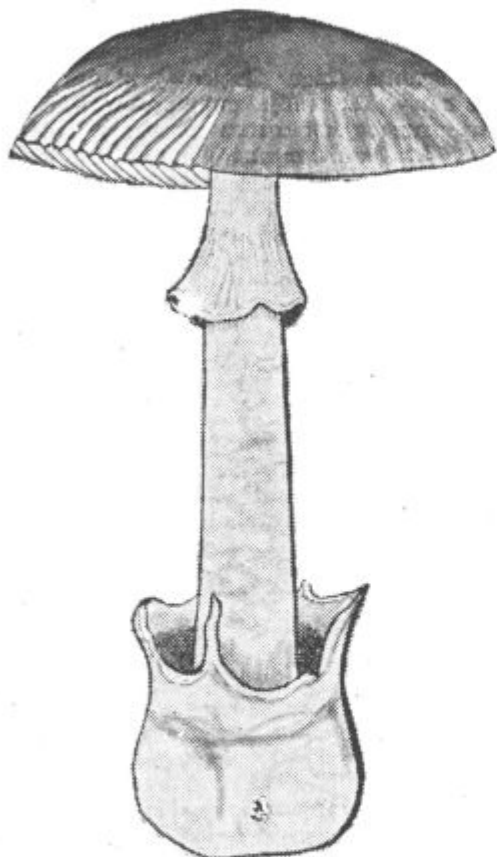
Jasno je, koliko različnih momentov pride v poštev pri zatrupljenju z goba-

¹ Glej članek istega avtorja »Strupeni kukmak in opis gob z ovojema«, Zis, knjiga 10., str. 411. Op. ur.

² Ne govorim tu o končnem produktu, ker razumem pod tem tvorbo, v še živem ali mrtvem staničevju, ki jih rastlina več ne sme (mehanično staničevje), ali ne more (različne kristalne tvorbe) spremeniti. Rezervni material, škrob, olje itd. v semenih, se pri dihanju spreminja in še bolj očitno pri kalitvi, troši.

³ Nerad napišem pri gobah sploh katerikoli številke. To velja zlasti za gobe hranilne vrednosti. Rezultati sami se točno ne ujemajo. Za znanost so seveda potrebni in važni; javnost se z njimi le baha brez navedbe in ne poznavajoč okolščin; v praksi pa bi bilo treba zračunati vsak primer posebej. Tu pa bi bili vécsi rezultati porazni.

mi, ki dajo kot rezultat resne ali lažje pojave zastrupljenja. Upoštevati moramo v konkretnih primerih tudi fizično moč bolnika in še nekaj, o čemer nimamo danes niti pojma. Ali želodčne kisline in druge izločnine propuste strupe

STRUPENI KUKMAK

nespremenjene ali jih ublaže ali pa še celo pojačijo in katere, ter po kakšnem redu od mešanih strupov resorbira črevo od gobjih jedil, ki so poleg vsega tega pripravljena na najrazličnejše načine. Ugotovitev količine strupa sploh ni mogoča, niti ne v jedi, niti od črevesja resorbirane množine, brez one, ki jo želodec še vsebuje ali pa povrača.

Kolikor različnih in zapletenih metod je bilo za pridobivanje strupene substance iz gob, toliko je bilo tudi različnih imen za te strupe in toliko tudi bistvenih razlik med njimi. Te metode so dale še zmerom toliko preostankov, ki so lahko vsebovali jedro poznavanja strupov, ali vsaj spremljevalke, od katerih ta strup v danih primerih šele

dobi svojo moč. Fiziološka kontrola vsake oborine, ki se je pri čiščenju iste kemične analize našla, je pokazala na živalih jakost in s tem čistoto substance ter delovanje na organe, ki so po živcih v zvezi. Ono, kar se naprej ni posrečilo več poenostaviti, pa je imelo značaj strupa, so imenovali Boudier (1867) bulbosin, Letellier (1867) amanitin, ki pa po Schmiedebergu in Harnachu (1876) ni drugo kot cholin iz gob. Pridobljeni so iz *Amanita phalloides*, pa so še nečiste substance in imajo zdaj imena le zgodovinski pomen. Važno je bilo (Schmiedeberg in Koppe 1869) odkritje res čistega strupa muskarina iz *Amanita muscaria* in njega umetno proizvajanje. Toda v mušnici ni samo muskarin, temveč še strup z drugimi lastnostmi, ki ga je imenoval Schmiedeberg muskaridin in Kobert atropin mušnice, zaradi atropina, ki je tudi hud strup sličnega učinkovanja.

Istočasno opazovana dejstva na živčevje in mišičevje živali so dovedla do ugotovitve, da je poleg teh strupov še toksin (Kobert 1899), ki deluje slično fosforju. Dalje, v strupenem kukmaku, *Amanita phalloides*, falin (Kobert 1899), strup jačji od helveline kisline, ki razkrajja rdeča krvna telesca (hemolizira), ter je zlatenica le posledica tega. Veliko točnejše pa so karakteristike strupov, ki sta jih našla Abel in Ford 1908. leta, in sicer toksin mušnice in v kukmaku amanita-hemolizin ter amanita-toksin. Pa tudi tu gre le za substance, ki bodo morda važne pri razumevanju skupnega delovanja strupov, nanašajočih se na gobe ob navzočnosti še nepoznanih nam činiteljev. Eden bi bil lahko tudi ta, da gre pri prebavi gob za spremembe prvotnih substanc, ki postanejo šele v telesu strupi. Za to govori dejstvo, da ne nastopijo predznaki zastrupljenja, čim črevo začne črpati iz hrane strup in da je pri živalih po ubrizgavanju strupene substance pod kožo istotako potrebno čakanje. Drugo dejstvo govori tudi za to, da namreč povračanje ne ublaži bolezn.

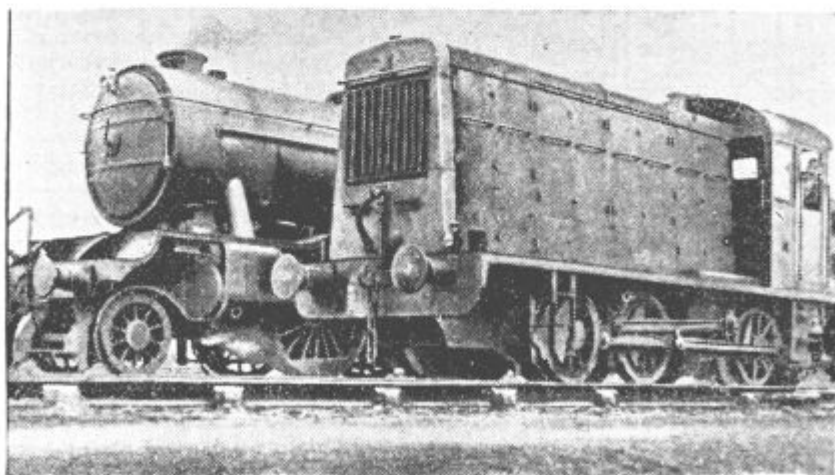
S kemične strani vemo o strupih toliko kot o vitaminih. Vitamine ločimo po tem, kakšne bolezni izzovejo v organizmu, kadar niso prisotni, pri strupih pa, ob njih prisotnosti, sklepamo na strupe, katerih delovanje nam je poznano. Preizkušena in dognana so le njih učinkujoča dejstva, ki nam preostanejo kot edina merila za ločitev.

Učinki teh pa še zmerom niso istovetni s pravimi zastrupljenji od gob, ki zavise od nepoznanega števila strupov, od katerih vsak deluje na druge organe in vsak zase različno jako. Zato se zastrupljenja različno pojavljajo in nikoli ne pod istimi znaki. Mnogi čitatelji so slišali o kompliciranih ali visokomolekularnih spojnih ter o biokemičnih procesih. Da povežem te besede v razumljiv pojem, mi ni treba, niti da vzamem za primer recimo muskarin, niti da zapišem katerikoli formulo. Najmanjši nevidni delci elementov so atomi, ki se strnejo v skupine molekulov, z atomi istih ali različnih elementov. Živalsko ali rastlinsko telo sestoji iz snovi, ki imajo v molekulih visoko število atomov, ali pa se drži več enakih molekulov skupaj, tvoreč nerazdružno značilno snov, n. pr. škrob, lahko pa se drže molekulov, od katerih imajo ene značaj kisline, druge značaj alkohola, tako da zveza teh predstavlja n. pr. mast. Dokler je število molekulov, ki se drže skupaj, majhno, ve kemija natanko, kateri atomi enega molekula se drže atomov iz drugega molekula, toda vsaka nadaljnja sled je zabrisana. V nizu vezanih molekulov, ki tvorijo skupaj celino, je toliko atomov, da jih ni mogoče nadzirati. Tudi se v stanici z dovajanjem kisika, s pristopanjem novih ogljikov vsak trenutek večja število ogljikov v molekulu in število molekulov v medsebojni vezi. Nekje v stanici in bog ve na kak način pristopajo v njih vezo še

minerali iz zemlje. Ob prisotnosti kakšnih pomožnih moči, — kje, namestu koga in kdo v nizu molekulov prejme med se enega ali več teh mineralov, — to vse se danes še zakriva pod donečo frazo biokemičnih procesov. V bistvu to ni nič drugega nego nagomilavanje vezane energije, saj so skoraj vsa goriva živalskega ali rastlinskega izvora.

Biokemija (bion: življenje) ni pravičen naziv. Biokemija ne more raziskavati drugače kot mrtve rastlinske tvarine, ker so iztrgane iz rastline, iz vzajemnega delovanja nešteti delcev in sil, ki prav za prav sestavljajo življenje. Biokemija si zamišlja procese, kakor to narekuje znanje, ter nam zapiše potek v formulah, poudarjajoč možnost takega postanka. Točno je tu le izhodišče, torej iz česa, in konec, kaj se tvori. Poti do tega pa je več in nimamo dokazov, da se v rastlini procesi tudi tako vrše.

Če se povrnemo nazaj k strupom, ti ne predstavljajo niti kisline, niti masti, niti beljakovine, niti ogljikovih hidratov, ker so med vezanimi molekulami vmes nekje še priveski, ki popolnoma zabrišejo značaj navedenih snovi, ali gotovo je, da nastanejo iz njih. Pri katerem procesu nastane in do česa vodi, tega ne vemo. Po večini pa imajo neko skupno snov, ki oksidirana šele postane strup, kakor pri omenjenih dveh gobah. (Dalje)

PRVA ANGLEŠKA DIESELSKA LOKOMOTIVA. V klasični deželi parne lokomotive je zdaj začela voziti prva lokomotiva, ki jo namestu pare žene dieselski motor. Lokomotiva tehta 40 ton in razvija 250 konjskih sil, dela pa uro za ca 9 Din ceneje kakor parna lokomotiva

Dr. Božo Škerlj

Ja, vi elsker dette landet . . .

(Nadaljevanje)

Na ladjah imajo le prvi in tretji razred. Prvi je za luksuz in tujce. Ker pa imaš na ladji v tretjem razredu tudi vse udobnosti, kabine z dvema posteljama, s tekočo mrzlo in toplo vodo, čemu bi se peljal v prvem?

Tujce vidijo radi, saj jim tujski promet donša lepe denarje. In skrbijo za udobnost. Toda — bolje je, če se potrudiš, še bolje, če znaš govoriti in čitati norveški. Sicer se ti lahko primeri, da dolgo ne izveš nič o svetu (kar je dandanes živcem vobče le koristno). Pa s tem ne bi hotel reči, da bi se bil le hip počutil tujega med njimi. Nasprotno: vsi, s katerimi sem imel opravka, so bili izredno ljubeznivi, družabni in topli. Seveda — v ljudstvo nisem mogel prodreti v tako kratkem času. Toda videl in zvedel sem gotovo več nego povprečen popotnik, ki obrede par fjordov in je s tem »videl« Norveško.

Zanimivo pri vsem tem je, da za Norvežane ne obstoja problem Židov, ki je sicer danes aktualen v severni Evropi. Švedi imajo povsem točno kopijo nemških nacionalnih socialistov, zlasti v obrambo proti židovski invaziji. Na Danskem je mnogo Židov, na Norveškem skoraj nič. Najbrže jih tudi ne bo nikoli veliko. Žid ne gre rad na morje. Drugega bogastva, ki bi žida »vleklo«, tam skoraj ni. Tako ta Židov čista dežela ne občuti tega problema in se čudi Nemcem. Kakor mi Slovenci, čeprav imamo danes že 40 poljskih Židov na naši medicinski fakulteti.

Norvežani so zelo svobodoljubni. To je videti tudi v njihovem verskem življenju. Krščanstvo je tu razdeljeno na mnogo sekt. Katoličanov je malo, toda kdo bi jim branil imeti cerkev še v Hammerfestu, če si jo sami vzdržujejo? Pa imate baptiste, metodiste, razne protestante. In vsak pride na svoj način v nebesa ali pekel.

Zelo razširjena je tu armada zveličanja. Povsod prireja javna predavanja, molitve in petje ali godbo. Mnogo pristašev ima in mnogo dobrega je storila. Nam bi se zdela čudna, toda tam je povsem naravna.

Posebna zanimivost je norveška ortografija. Prav za prav jih je več — ali pa nobene, kakor hočete. Ibsen in njegovi sodobniki so pisali jezik, ki izhaja iz danščine. Tega pravopisa se hočejo zdaj za vsako ceno otresti. Dancev ne ljubijo. Zato se Oslo zdaj ne imenuje več Christiania (po danskem kralju Christianu IV.). Zato pa imajo zdaj

Kmečka hiša v okolici Bergena

tudi popolno zmešnjavo pravopisa. Zlasti so različne končnice. Za Norvežana je težko, za tujca nedogledno. Neki zdravnik mi je v Trondheimu rekel, da piše z roko drugače nego s strojem (z roko piše še po pravopisu, ki se ga je učil v šoli, s strojem pa po novem). Pa tudi novih je več. Predvsem se borijo za dva — ne vem več, za katera. Samo to vem, da ga spreminjajo vsako desetletje in bo v teku stoletij prišlo morda vsako narečje do svoje pravice. Seveda jim delajo ti problemi hude preglavice v šolah. Otroci res nimajo lahkega stališča.

Zanimiv je problem bodoče generacije, otrok. Norvežani se namreč jako počasi množe, kar je spričo njihove dežele razumljivo in koristno. Povprek živi Norvežan jako dolgo, pa tudi možijo in ženijo se pozno. Tako je število otrok nekako prirodno omejeno.

Neki časnikar mi je pravil na vožnji iz Bergena v Flor, da imajo imovitejši in meščanski sloji spet več otrok. To bi bil dober znak za bodočnost. Prav veliko otrok tam seveda ne morejo imeti. Kam bi jih dali? Gaardbrucker potrebuje delavske moči, tudi ribič potrebuje nekaj otrok. Toda to število je omejeno z možnostjo, ki jo nudi zem-

lja. Vendar najdem med gaardbruckerji mnogo rodbin s pet, šest in celo več otroki.

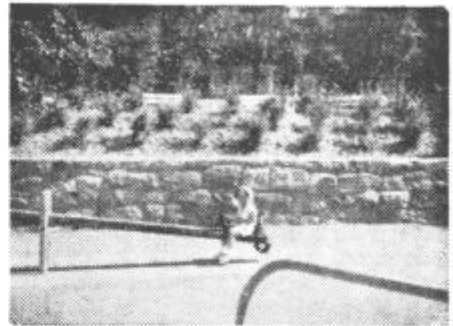
Norvežan skrbi za svoje otroke z lju-beznijo in razumevanjem. To vidiš zlasti v Oslu na otroških igriščih. Tam imajo gugalnice, gredi, vrtiljake raznih vrst, ki si jih ženejo otroci sami, vodne bazene, pesek — vse, kar potrebuje otrok za svojo zabavo. In to je za vse. Ni razlike med sloji. Tu spozna vsak otrok vrednost svojega tovariša, tu se vzgaja k svojemu zdravemu, socialno čutečemu nacionalizmu, tu postane pravi Norvežan. Takih igrišč je v Oslu mnogo. Tudi v Bergenu so in v Trondheimu. Celó v malem mestecu Aalesund smo videli tako igrišče.

Kolikokrat sem se spominjal, kaj je storila Ljubljana za svoj naraščaj? Kako skrbé mestni očetje za razne olupšave, za spomenike, za cementaste stebričke na mostovih in v Tivoliju. Kaj pa za otroke? Ne rečem, da mi olupšave niso všeč, ampak otrok, naše žive bodočnosti ne smemo pozabljati! Tako veliko mesto, kakor je Ljubljana, bi na Norveškem imelo vsaj tri popolnoma opremljena otroška igrišča. Saj v Tivoliju ni niti primerne peska za igranje; kje so bazeni, vrtiljaki, gugalnice? Na Norveškem se vidi povsod ljubezen do otroka, pri nas se pa o tem le piše... Nemara se nam bo zbudila vest takrat, ko bomo padli na nivo Berlina, kjer je otrok redkost in kjer imajo zdaj, ko nevdžrma izumirajo, šele toliko smisla, da grade otroška igrišča celo pred novimi hišami.

Omenil sem že problem šolstva. Tam gori, na severu Norveške in v hribih, kjer so tako ogromne razdalje, imajo šole le 14 tednov v letu, namreč otroci. Otrok pride v kraj šole za ves teden in je tam bodisi v nekakem internatu ali privatno pri domačinih. Potem gre spet za 14 dni domov; medtem ima šole en teden drugi razred, en teden tretji, potem pride spet prvi na vrsto. Razredi so seveda jako majhni. Vso službo opravlja navadno en sam učitelj, ki ima vsega skupaj nekako 42 tednov na leto šole, 10 tednov pa počitnice. Po potrebi je seveda učiteljev in razredov več.

Ako pomislimo, da so pozimi tu za naše pojme skoraj nepremostilive prometne ovire da besne često mrzli viharji na morju in na kopnem, snežni zameti, pri vsem tem strašna noč, po-

tem moremo samo občudovati te ljudi. Včasih je šola glavno poslopje kakšne naselbine na otoku, ki obstoja iz petoro, šesterc hiš ali dvorov. Sem prihajajo z okoliških otokov otroci. Edino

Otroško igrišče v Oslu

prometno sredstvo so tu male ladje in motorni čolni.

Da so norveške šole dobre, spoznamo iz splošnega nivoja izobrazbe. Analfabetov ne poznajo. Knjig izdajo mnogo. Časniki se čitajo povsod in tudi tiskajo se še v malih krajih na severu. Dobro je poskrbljeno za poljudno znanstvene spise in predavanja, bodisi po radiu bodisi v kulturnih društvih. Popularizacija vede je v rokah univerzitetnih profesorjev in drugih strokovnjakov, toda na vsak način strokovnjakov! Ta potreba se n. pr. pri nas še zelo omalovažuje, dasi bi se na mnogih popriščih našli strokovnjaki. Tam je izbira predavateljev objektivna po znanju in po raznih akcesornih kriterijih.

Kdor hoče postati univerzitetni profesor, mora stopiti v težko konkurenco s strokovnjaki. Tudi tu odloča le objektivno znanje in pa — vedenje in značaj v zasebnem življenju.

Univerza v Oslu šteje svetovno znane kapacitete med svoje profesorje. Inštituti delajo s polno paro in norveška znanost, je zastopana na vseh znanstvenih kongresih po odličnih zastopnikih.

Vsak teh zastopnikov najvišje znanstvene institucije vé za svojega brata ribiča na severu, ki mu s svojim težkim delom na viharnem morju v dolgi zimski noči omogoča znanstveno delo v miru in zatišju. Pa tudi poslednji ribič je ponosen na svoje slavne znanstvenike, literate, umetnike in muzike.

Vsi delajo za skupno domovino: Norge!

Dr. Vl. Travner

Gustav II. Adolf

(K 300 letnici njegove smrti)

Evangeljska cerkev — pred vsem na Švedskem in v Nemčiji — praznuje letos znamenit spominski dan: tristoletnico bitke pri Lützen, kjer je padel v junaški borbi za svobodo in enakopravnost evangeljskega nauka ter za čast in veličino svoje domovine švedski kralj Gustav II. Adolf. Ta obletnica je pomembna tudi za ves ostali kulturni svet. Kajti Gustav Adolf spada kot vladar, vojskovodja in človek med najodličnejše može vseh časov.

Ko je 30. oktobra 1611 umrl kralj Karol IX., sin osvoboditelja Švedske in ustanovitelja dinastije Wasa Gustava I. Eriksona, mu je sledil na prestolu njegov starejši, komaj 17letni sin Gustav Adolf. Država, ki je obsegala današnjo Švedsko razen rodovitnih in obljudenih — takrat danskih — pokrajin in sedanjo Finsko s skupno enim milijonom prebivalcev, je bila v tem času ob robu propada. Številne vojne so izčrpale državne blagajne, trgovina in obrt sta opešala, kmetje in meščani so živeli v veliki bedi in nezadovoljstvu, plemstvo pa je bilo zaradi hudih sporov s samolastnim kraljem Karlom IX. uporno in nezanesljivo. Vrh tega so ogražali onemoglo državo trije mogočni sovražniki: Danci, Rusi in Poljaki.

Mladi kralj se je lotil državnih poslov z vso energijo. Za državnega kancelarja je imenoval izkušnega in praktičnega Axla Oxenstierna. Z njegovo pomočjo je razdelil deželo sistematično na okrožja (länne), poenostavil davčno upravo, reorganiziral sodišča in uvedel nov pravni postopek, ščitil narod pred izkoriščevanjem plemstva, skrbel za napredek rudarstva, trgovine, obrti in prometa (brodarstva), vzorno preosnoval šolstvo in dal visoki šoli v Upsali iz lastnega imetja bogata sredstva, tako da so bile švedske šole najboljše v Evropi. Plemstvu je podelil pravice, zato pa zahteval brezpogojno pokorščino in izdatno materialno pomoč. V državnem zboru so bili zastopani vsi stanovi. Imeli pa so le posvetovalno pravico. Odločal je samo kralj, s čimer se je izredno pomnožila njegova moč. Pred vsem je skrbel za vojsko. S pomočjo svojih generalov de la Gardije, Horna, Torstensona i. dr. je ustvaril armado, ki je po svoji disciplini in izurjenosti prekašala vse druge. Ob enem je pomnožil vojno mornarico. Vojaki so bili samo domačini; poveljevali so jim plemiči, ki so smatrali svojo službo za največje odlikovanje.

Prav tako srečna je bila njegova zunanja politika. Vojno z Danci je po nasvetu Oxenstierna končal s tem, da je kupil v

Bronasta reliefna plošča s poprsjem GUSTAVA ADOLFA na rotovžu v Rothenburgu

Knoeredskem miru (januarja 1613) za en milijon tolarjev Kalmar, Elfsborg in Oeland. Nato je porazil Ruse v več bitkah, kakor pri Staraji, Branici (1614) in Pleskovu (1615), zavzel par trdnjav (Starji Novgorod, Avgdov i. dr.) in sklenil z njimi 27. februarja 1617 v Stolbovi blizu Ladoškega jezera tako zvani zvečni mir. Rusi so mu prepustili pokrajini Karelijo in Ingrijo (Ingermanland) in več utrjenih mest (Kekshoim i. dr.) ter mu priznali pravico do Livonske. Spori s Poljaki so nastali, ker se je njegov bližnji sorodnik poljski kralj Žiga III. lastil pravico do švedskega prestola. Ker je Žiga odklonil poravnavo, je prišel Gustav Adolf julija 1621 z 20.000 možmi na Poljsko. Vojna je trajala s presledki devet let in zahtevala od Švedov mnogo žrtev v krvi in denarju. Pod osebnim vodstvom kralja je zavzela švedska vojska celo vrsto mest in trdnjav do pomorjanske meje. Slednjile je prišlo konec septembra 1629 s posredovanjem Francije do šestletnega premirja v Stulmu, kjer so dobili Švedi Livonsko, Estonsko in Kuronsko ter več mest ob Baltskem morju. Tako je ustvaril Gustav Adolf v teku 18 let na severu kontinenta mogočno

in ovetočo državo, ki je igrala kmalu v zgodovini Evrope odločilno vlogo.

Ze med poljsko vojno se je Gustav Adolf živo zanimal za dogodke v sosednji Nemčiji. Tam je divjala tridesetletna vojna, katere so se v letih 1623—1630 udeležili tudi Danci. V teh bojih je cesarska armada pod Wallensteinom zmagovito prodrla do Vzhodnega morja, spravila protestante v silno kritičen položaj in ogražala švedsko. Večkrat so prosili Gustava Adolfa za pomoč nemški protestantski knezi, pred vsem Fridrik V. Palatinski in meklenburški vojvoda, kakor tudi trdnjava Stralsund, ki jo je oblegal Wallenstein. Tudi Francija in Holandska sta ga pozvali, naj stopi na čelo protestantov, ker sta se bali prevelike habsburške moči. Gustav Adolf je zaradi tega zasedel par nemških obmejnih mest in poslal Stralsundu pomožne čete. Odločilno pa ni mogel poseči v vojno, ker poljski kralj ni hotel zaradi prigovarjanja cesarja Ferdinanda II. dolgo skleniti z njim miru.

Šele po poljski vojni je začel Gustav Adolf odločilni boj zoper habsburško gospostvo. Njegov namen je bil, da pomaga kot prepričan protestant evangeljskemu nauku do popolne zmage in da zagotovi švedski neomejeno gospostvo nad Baltskim morjem. Tako bi postala njegova domovina evropska velesila, enaka Franciji in Avstriji. Da bi imel kralj — kakor zatrjujejo nekateri zgodovinarji — še dalekosežnejše cilje, namreč polastiti se nemške cesarske krone in za vedno streti habsburško moč, ni gotovo. Oxenstierna, ki je vodil po rani smrti kralja švedsko vnanjo in notranjo politiko, je izjavil (30. marca 1633; braniborskemu tajnemu svetu, da je hotel Gustav Adolf samo zavarovati svojo državo in osvoboditi verske brate; potem bi po danih razmerah korakal naprej ali se vrnil; kralj sam pa ni slutil, kaké uspehe bo imel. Na vsak način je bilo njegovo podjetje skrajno drzno. Pred seboj je imel mogočnega in nevarnega nasprotnika; nemškega cesarja in skoraj ves katoliški svet. Za hrbtom so ga ogražali stari sovražniki Danci, ki so mu zavidali njegove dosedanje uspehe. Ob boku so stali nezanesljivi Poljaki in Rusi. Nemški protestanti mu niso zaupali, posebno ker so zasedle mnogo severnonemških mest močne cesarske čete; pridružili so se mu šele, ko so videli njegove sijajne uspehe. Tudi stare protivnice habsburške dinastije Francija, Anglija in Holandska mu sprva niso hotele pomagati. Tako se je mogel zanašati le na svoje izredne vojaške, vladarske in diplomatske sposobnosti in na svojo v mnogih bojih izkušeno in izvežbano vojsko. Ta v svetovni zgodovini skoraj brezprimerna smela odločnost, s katero je riskiral kralj iz idealnih nagibov svojo državo, bogate sadove svojega neumornega dela, svojo dinastijo in se-

be, je njegova občudovanja vredna veličina, ki mu jamči nesmrtnost.

Ko se je vrnil iz Poljske domov, je z odobrenjem državnega zbora spopolnil in skrbno opremil vojsko in mornarico ter določil desetčlansko regentstvo, ki naj bi pod vodstvom Oxenstierna v njegovi odsotnosti opravljalo državne posle. 19. maja 1630 je zbral v Stockholmu zastopnike stanov, jim predstavil svojo edino hčer petletno Kristino (iz zakona z Marijo Eleonoro braniborsko) kot svojo naslednico za primer, da se ne vrne iz vojne in se poslovil od njih v presrčnih in preprostih besedah. Nato se je vkrcal s svojo armado. Čas je bil ugoden zanj toliko, ker je cesar po restitucijskem ediktu v Lübecku (marca 1629) odslovil svojega vojskovodjo Wallensteina, tako da sovražne sile niso imele pravega vrhovnega vodstva. 6. julija 1630 je prišel Gustav Adolf s 13.000 možmi na otok Usedom. Nato se je polastil še otokov Wollina in Rujane (Rügen). 18. julija je zavzel Stettin in prisilil s tem meklenburškega vojvodo Boguslava, da se mu je pridružil. Med tem je narasla njegova armada z različnimi dotoki na 40.000 mož. S temi silami je zasedel polagoma do konca leta vso Pomorjansko. Zaradi teh uspehov mu je zagotovila Francija s pogodbo v Bärnwalde (jan. 1631) znatno denarno pomoč. Zato je obljubil Gustav Adolf spoštovati povsod katoliško cerkev. Nadaljnji pohod kralja je znatno oviral njegov lastni svak braniborski volilni knez Jurij Viljem, ker se je upravičeno bal za svojo posest. Zato Gustav Adolf ni mogel priti pravočasna na pomoč mestu Devinu (Magdeburg), ki ga je oblegal cesarski general Tilly. Zadovoljiti se je moral le z demonstrativnim pohodom proti Sleziji. Ko je dovolil slednjic Jurij Viljem kralju prehod preko svojega ozemlja in mu prepustil kot oporišče trdnjavo Spandau, je bilo že prepozno. 20. maja je namreč padel Devin, še preden je prekoratil Gustav Adolf Labo.

Toda prav ta dozdevni neuspeh Švedov je povzročil preobrat. Cesarske čete so namreč oplenile in do tal porušile nesrečno mesto in zbudile tako med protestanti silno ogorčenje. Sporazum s katoliki je bil nemogoč in trumoma so se pridružili evangeličani svojemu voditelju in osvoboditelju. Med njimi so bili tudi Jurij Viljem, weimarski vojvoda Bernhard in hesenski grof Viljem. 15. septembra se je združila braniborska vojska s švedsko. Dva dni pozneje so združene čete pod sijajnim vodstvom Gustava Adolfa popolnoma porazile močno cesarsko armado pri Breitenfeldu blizu Lipskega. S to zmago je bila severna Nemčija mahoma osvobodjena. Pot v srednjo in južno Nemčijo je bila prosta. Nato je šel kralj s svojo vojsko skozi Turingijo in ob Menu proti srednjemu Porenju. Njegov pohod je sličil triumfu. Vsa mesta so se mu vdala skoraj brez

Kapelica, zgrajena na kraju, kjer je padel pred 300 leti Gustav Adolf

odpora. V Norimberku so ga pozdravili mestni zastopniki z besedami: »Če bi šlo za izvolitev novega državnega poglavarja (t. j. nemškega cesarja), ne bi mogli dobiti primernejše osebe, kakor je vaše kraljevo veličanstvo«. Meseca decembra je zasedel Mogunc (Mainz) in ostal tu preko zime. V tem času se je bavil z grandioznim načrtom zediniti politično vse evangeličanske pod švedskim vodstvom in ustvariti tako silno skandinavsko monarhijo.

Katoliška stranka je bila sicer poražena, ne pa uničena. Gustav Adolf je moral znova v boj. Meseca marca 1632 je krenil s svojo zmagovito armado ob Renu navzgor in zasledoval Tillyja, ki se je umaknil s svojimi četami na Bavarsko. 15. aprila je prekoračil kralj mejno reko Lech in zasedel v naslednjem mesecu Monakovo. Tako je bila skoraj vsa sedanja Nemčija v njegovi oblasti. Medtem (aprila 1632) je pregovoril cesar s ponižnimi prošnjami Wallensteina, da je zbral novo vojsko in prevzel kot absoluten gospodar vrhovno poveljstvo. Wallenstein je šel nato s svojimi četami preko Češke k Menu, kjer se je združil z ostanki Tillyjevih (ligičnih) čet. Gustav Adolf te združitve ni mogel preprečiti. V začetku julija se je utaboril blizu Norimberka nasproti Wallensteinovega tabora. Tako sta stala nasproti več tednov oba največja vojskovodji tridesetletne vojne, ne da bi prišlo do spopada. Med tem je dobil Gustav

Adolf ojačenja in napadel 3. septembra Wallensteinov tabor. Ta napad je Wallenstein odbil. Nato je krenil kralj proti Švabski. Ko pa je slišal, da je med tem upadel Wallenstein na Saško in da ograža njegove pridobitve v severni Nemčiji, mu je sledil z naglimi pohodi. Vedel je, da bo prišlo prej ko slej do odločilnega boja. V začetku novembra je zbral vse čete v Erfurtu in se poslovil od svoje žene, katero je pozval iz Švedske, kakor da bi slutil svoj bližnji konec.

Nato je odrinil proti Naumburgu, kjer se je utaboril. Tu je zvedel, da je poslal Wallenstein svojega podpoveljnika Pappenhelma z manjšimi četami v Halle, sam pa šel z glavno armado iz Weissenfelsa na ravnino pri Lützen, južnozapadno od Lipskega. Tja mu je sledil Gustav Adolf, 15. novembra, da bi izrabil ugodno priliko in potolkel ločeno razdeljeno armado. Wallenstein je pozval med tem Pappenhelma nazaj, sam pa postavil svoje čete na valovitem svetu med mestecem in potokom Flossgraben severno od ceste, ki vodi iz Lützena proti Lipskemu s fronto proti jugu. Centrum so tvorili pešci v 4 velikih četverkotnikih, obe krili pa konjenica. Južno od ceste je razvrstil svojo armado Gustav Adolf v manjših oddelkih, tako da je bilo njeno levo krilo, kjer je bil kralj, posebno močno. Gustav Adolf je hotel namreč s tem krilom z vso silo napasti sovražno desno krilo, potisniti tako vso armado proti severu in jo obkoliti.

Bitka se je začela 16. novembra zjutraj s švedskim napadom in je dosegla svoj vrhunec okoli poldne, ko je posegel v boj Gustav Adolf s svojimi krilom. Vnela se je ogorčena borba moža proti možu, katere se je udeležil tudi kralj. Pri tej priliki je dobil več strelcev iz sovražnih karabink in padel mrtev iz konja na mestu, kjer je zdaj spominska kapela blizu kamna imenovanega »Schwedenstein«. Weimarski vojvoda Bernhard in poveljnik Knyphausen sta skušala sicer zamolčati vojski smrt kralja, da ne bi nastala zmešnjava. Kljub temu se je žalostna novica hitro razširila, nakar so Švedi v divjem srdu, da maščujejo svojega kralja, napadli sovražno vojsko. Med tem se je vrnil Pappenheim s svojimi četami in posegel v boj, kjer je padel sam. Njegova pomoč je bila brezuspešna, ker je bila bitka že odločena s švedsko zmago, četudi s težkimi žrtvami. V boju je padlo več tisoč Švedov. Najhujši udarec je bila seveda izguba kralja. Wallenstein se je nato umaknil iz bojišča. Kraljevo truplo so našli med kupi mriščev, razbito od konjskih kopit tako, da so ga le težko spoznali. Mrtvega kralja je dal pripeljati Bernhard Weimarski v Weissenfels. Kraljica vdova pa je skrbela, da je našel kralj svoj večni počitek v kraljevi grobnici v Stockholmu. Tako je umrl veliki Gustav Adolf v svitu svoje slave star komaj 38 let.

Gustav Adolf je bil lep mož, tipične severne (germanske) rase: svetel, krepak in žilav. V mladosti je bil vitek, v poznejših letih je nekoliko odebelel. Osebnost je bil skromen, preprost in ljubezniv, zaradi česar so ga ljubili vsi, posebno nižji sloji. Njegova izobrazba je bila kljub burnim časom, v katerih je živel od zibelj do groba, vsestranska in temeljita. Poleg svojega materne jezika je obvladal v govoru in pismu latinsko, nemško, holandsko, francosko in italijansko. Rad je čital grške in latinske klasike in sodobne pisatelje, posebno dela modroslovca Huga Grotiusa. Njegova še ohranjena obširna korespondenca dokazuje njegov profinjni okus in stilistično spretnost.

Bil je vseskozi veren, pobožen in prepričan luteran. Pogosto — celo večkrat na dan — se je udeležil božje službe, ne iz konvencionalnosti, temveč iz srčne potrebe. Od svojih vojakov je zahteval vestno izpolnjevanje verskih dolžnosti. Ta resnična in globoka vera brez fanatizma je bila poleg ljubezni do domovine in častihlepnosti glavni nagib vseh njegovih podjetij. Zato ga slavi evangelijska cerkev po pravici kot svojega najboljšega in največjega sina. Njegova slika je zdaj v vsakem evangelijskem župnišču in v mnogih zasebnih protestantskih hišah. Njemu na čast se imenuje tudi društvo (Gustav-Adolf Verein), ki ima namen, zidati evangelijske cerkve in pospeševati versko pravno

življenje evangeličanov. Umevno je, da obhaja evangelijska cerkev letos povsod — tudi pri nas — njegov spomin z največjimi svečanostmi.

Z državnimi in vojaškimi posli se je seznanil že v rani mladosti. Kot otrok se je udeleževal državnih posvetovanj in občeval z domačimi in tujimi častniki, ki so prihajali na dvor njegovega očeta. Svoje izredne vladarske in vojaške zmožnosti je sijajno izpolnil posebno v vojni. Zanimal se je celo za najmanjše stvari. Tako je n. pr. odredil — kakor poroča sam —, da mora imeti vsak vojak dva para nogavic, platnene in volnene s pripombo, da je njegov vojni komisar Mans Martenson na to pozabil. Kot vojskovodja — posebno kot taktik — je bil epohalen. Zmanjšal je velike in okorne čete in napravil tako vojsko gibčno. Velike zasluge si je pridobil tudi v oboroževanju. Disciplina v njegovi vojski je bila vzorna. Šele, ko so prišli njegovi vojaki v pretežno katoliške dežele in ko so se vsilili v armado tuji elementi, je disciplina trpela. Napoleon prištevava Gustava Adolfa med največje vojskovodje vseh časov in ga primerja s Hanibalom, Cezarjem in Karlom Velikim.

Tako je združeval Gustav Adolf v harmonični celoti največji idealizem in smisel za praktično življenje — vzor dovršenega človeka.

Tudi prednamci niso bili nič bolj zdravi

Egiptске mumije z žolčnimi kameni sicer danes ne vzbujajo več nobenega sočutja, zato pa so tem zanimivejše v zgodovinskem pogledu. Saj nam dokazujejo, da naše boleznj niso morda posledica naše pretirane omike, marveč da zasledujemo enake sotrpine lahko daleč nazaj v sivo davnino. Prav vse že najdemo v tej davni dobi: Angleško bolezen, gnojno vnetje kosti in osrednjega ušesa, poapnenje žil, gnile zobe — vse, kar razveseljuje podjetnega raziskovalca. Te stvari so dognali tako, da je ameriški učnjak Moodie z Röntgenovimi žarki preiskal 53 egiptskih in perujskih mumij. Bogati izsledki so tem dragocenejši, ker so bili preiskani samo okostnjaki, zobovja itd. Bajka o prednikih, ki so kar kipeli od moči in zdravja, je tedaj močno pretirana. Še bolj potrjuje to mnenje okoliščina, da se povprečna starost človeka v starem Rimu cenl na 23 let, medtem ko je danes povprečno 57.4 leta.

K sliki na ovitku

Ovitek današnje številke krasi izvorni lesorez »V. tovarno«, delo E. Justina

Frey: GOSJA MATI (lesorez)

Zasluzeno odlikovanje Božidarja Borka

Slovanski inštitut v Pragi, ki mu predseduje naš rojak univ. prof. dr. Matija Murko, je imenoval za svojega dopisnega člana znanega slovenskega esejista in kulturnega delavca g. Božidarja Borka.

Slovanski inštitut je po izločitvi sodobne Rusije iz slovanskega nacionalnega življenja edim slovanski zavod znanstvenega značaja, ki skrbi za tesne kulturne in gospodarske odnose med slovanskimi narodi, predvsem s češkoslovaškim. Njegov namen je v prvi vrsti sodelovanje slovanskih kulturnih in gospodarskih praktikov, v drugi vrsti pa spoznavanje slovanskega sveta med člani neslovanskih narodov. Zato so med častnimi dopisnimi člani inštituta poleg uglednih in zaslužnih slovanskih kulturnih in gospodarskih delavcev tudi Francozi, Italijani, Romuni, Angleži, Norvežani, Grki in Nemci.

G. Božidar Borko je eden izmed najmlajših dopisnih članov Slovanskega inštituta in kar je pomembnejše — prvi slovenski (in sploh južnoslovanski) kulturni delavec, ki mu je krušni poklic žurnalistika. In g. Borko je zaslužil to odlikovanje! že pred osvobojenjem je kot dijak praktično sodeloval za kulturno zблиžanje med Slovenci in Hrvati. Po osvobojenju je svoje delo z leti poglobil ter je danes sodelavec uglednih slovenskih, hrvatskih in srbskih kulturnih obzornikov. Poleg tega je marljiv urednik Kulturnega pregleda v *Njutruc*, kjer je odprl širok predal za slovanske zadeve. Izven svojega uredniškega

delu pa pogloblja kulturne stike med južnimi in severnimi Slovani tudi kot agilen odbornik Jugoslov. češkoslovaške lige.

Odličnemu sodelavcu in prvemu uredniku našega obzornika (v letih 1927—1929) najiskrenejše častita — uredništvo.

Antony van Leeuwenhoek

Ob 300 letnici njegovega rojstva.

24. oktobra 1632 se je rodil mož, ki ima za mikroskopsko znanost neprecenljive zasluge, čeprav je bil navaden, preprost prodajalec preprog.

Bil je prvi, ki je odkril bakterije, opazoval njih življenje ter motril tudi krvni obtok v kapilarah, najmanjših krvnih žilicah. Na stotine vsakovrstnih mikroskopov si je napravil kar sam, ki jih je okrasil vse z opazovanimi objekti vred. Izbrusil si je zelo precizne močne leče, ki jih je pritrdil med dve kovinasti ploščici, od katerih je imela vsaka malo luknjico za opazovanje. Na eni teh dveh ploščic je pritrjena majhna igla, ki jo s preciznim mehanizmom lahko spravimo v gorišče leče. Objekt, ki ga hočemo raziskovati, natakemo ali pritrdimo na ostrino igle in ga opazujemo skozi lečo ob navadni ali ojačeni svetlobi. Še dandanes se ne morejo načuditi strokovnjaki njegovi spretnosti pri izdelovanju teh mikroskopov, ki so zelo primitivni, a vendar učinkoviti. V Utrehtu imajo shranjen njegov mikroskop, ki povečuje 270 krat linearno, to se pravi, da nastane iz majhnega bitja v velikosti ene tridesetinke milimetra slika, ki je dolga 1 cm! Torej prav dobra povečava.

Prav tako temeljit kakor je bil van Leeuwenhoek v preciznem tehniškem pogledu, tako so bila tudi njegova opazovanja po svoji kritični eksaktnosti občudovanja vredna. 1673 jih je tudi opisal v pismu naslovljenem na ravnokar ustanovljeno Royal Society v Londonu in vzbudil med vsemi znanstveniki, v prvi vrsti med zdravniki, ogromno pozornost. Sledila je plodna znanstvena korespondenca, ki je trajala skoraj 50 let, do njegove smrti in ki so jo prevedli kasneje tudi v latinski jezik.

Tako je začela za bakteriologijo plodna doba, ki je obetala lepe uspehe, saj si je pridobila za sodelovanje mikroskop, ki je za medicino gotovo eden najvažnejših tehniških pripomočkov. — zš.

Zakaj cvetlice venijo

Walter Schumacher je dognal, da je venenje cvetlic vedno simptom notranjega razpadanja beljakovin. Pri čudovito lepih cvetovih kaktej se začne ta proces takoj po razcvitu, tako da je trajnost cvetja prav kratka. Pri orhidejah pa sproži razpad beljakovin šele oprazenje in zato se obranijo njih cveti dostikrat cele tedne v nezmanjšani lepoti. Pri rastlinah, ki cveto prav kratak čas, se začne razpadanje beljakovin mahoma in z veliko jakostjo. Tu gre vobče za najintenzivnejšo preosnovo, ki jo poznamo v rastlinstvu.

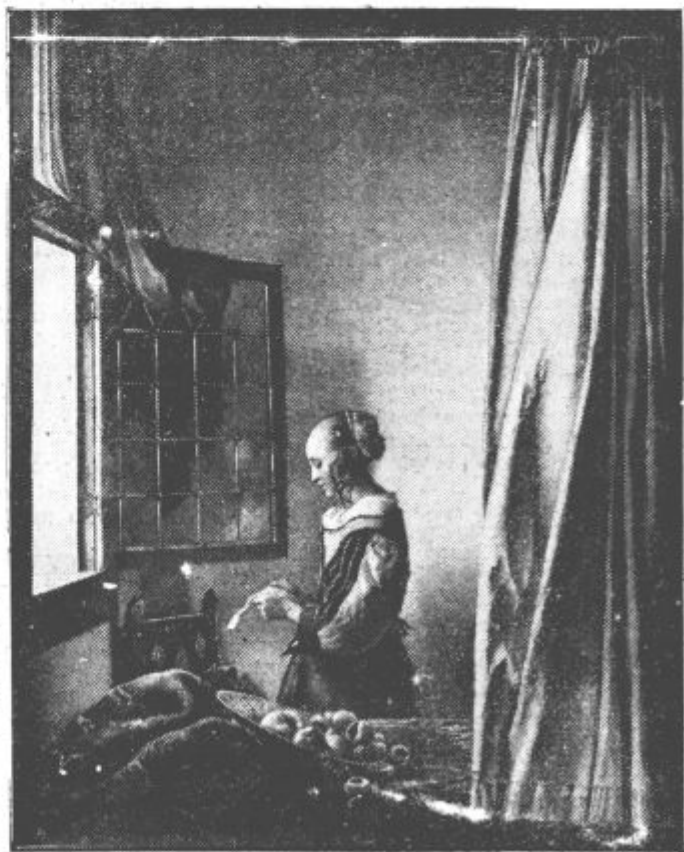
Velika »najmanjša« brzina

Znameniti Hollandov predor v New Yorku, ki veže središče poslovnega življenja z News Jerseyem, kaže, da bo navzlic velikim dimenzijam postal kmalu premajhen. Zato je oblast že zdaj predpisala, da je najmanjša brzina, s katero morajo voziti avtomobili skozi predor, 50 km na uro, ker bi se sicer pri najmanjšem zastanku mahoma zavrl ves promet. Da pa posamezni vozovi lahko vzdržujejo predpisano minimalno brzino, so uredili v predoru prav zanimive signalne naprave. Vsak voz spremlja svetlobni signal, tako da vozači lahko vzdržujejo z njim korak, hkrati pa varno medsebojno oddaljenost. V ta namen so vzdolž obeh sten predora neprekinjeni transparenti, osvetljeni s pritlikavimi žarnicami, ki se zaporedoma prižigajo druga za drugo, in sicer tako naglo, da hiti svetlobna lisa po steni z brzino natanko 50 km. Svetlobni signali si sledijo v oddaljenosti 20 m, za kolikor morajo biti oddaljeni tudi posamezni vozovi. Vozači nehote sledijo tem signalom, ki so najizrazitejši v vsem predoru, in na ta način zlahka vzdržujejo potrebni red v prometu.

Materino in kravje mleko

V zadnjih letih so opazovali, da se zdravstveno stanje detet, ki se hranijo izključno s kravjim mlekom, in njih zmanjšana odpornost zoper nalezljive bolezni izboljšata, če so jim dajali bakrene preparate. Zdej je ugotovil znameniti berlinski raziskovalec prof. Zondek, da je v litru materinega mleka pol miligrama bakra, v litru kravjega mleka pa komaj tretjina toliko. Kravje mleko se torej od materinega ne razlikuje samo po količinah beljakovin, maščob, ogljikovih hidratov in vitaminov, temveč tudi po količini bakra. To nam pojasnjuje, zakaj niso imeli zaželenega uspeha dosedanji poskusi, da bi kravje mleko napravili enakovredno materinemu z razredčenjem ter dodatkom sladkorja in vitaminov. Seveda pa ne vemo, ali bomo to enakovrednost dosegli z dodatkom primernih količin bakra, saj še niti ne vemo, kakšno vlogo ima ta kovina v našem organizmu. V splošnem velja baker za strup in samo v najmanjših količinah se spremeni njegov učinek. V človeški krvi nahajamo vedno sledove bakra in značilno je, da se baš med nosečnostjo ta kovina v materni krvi podvoji.

300letnica velikega holandskega slikarja. »PISMO«, ena najlepših slik Jana VERMEERA VAN DELFT, kršč. 31. okt. 1632. Umrl je 15. dec. 1675, dan njegovega rojstva pa ni znan.

TRIMINUTE POTOVANJA

Liverpool

V prejšnjih časih je bil Liverpool kot vmesno pristanišče na prekoceanskih potovanjih znatno bolj približbljen kakor pa današnji. Za človeka, ki se zanima in želi proučevati lepoto Shakespearejeve dežele, zemljo, ki so jo z nesmrtno slavo ovenčali tudi številni drugi veliki angleški pesniki, je pa liverpoolsko pristanišče še zmerom

najprimernejše izhodišče. Ljudem, ki se izkrcavajo tukaj, se vsem silno mudi na vlak. Prav to je pa narobe, zakaj čeprav Liverpool ni mogoče imenovati ravno najprijaznejše mesto, skriva vendarle obilico lepote in zanimivosti. Liverpoolska predmestja so pa še posebej vredna obiska.

Ko plove ladja po ustju reke Mersey navzdol, se najprvo pokaže slovita cerkev sv. Nikolaja, ki ima za seboj častljivo dobo nad 1000 let. Doživela je napredek in propad merseyskega pristanišča, ki se mu je šele v novejšem času z velikopoteznimi modernimi tehniškimi napravami iznova ustvarila podlaga za nov podvig in bodočnost večjega blagostanja. Zdaj prihaja z morja že zmerom več ladij, tako da je videti, kakor kakor da bi bila doba letargije dokončno premagana.

Ladijski kapitani morajo tukaj spretno računati, če hočejo spraviti ladje ob plimi čez plitvine varno v pristanišče. Za ljubitelje tehnike je ogled pristanišča nepopisen užitek. Menda se v zadnjem času nikjer na svetu ni postavilo toliko novih strojev in modernih pristaniških naprav kakor tukaj.

Značilne za pristaniško četrt Liverpoola so tesne, skrivenčene uličice, ki se pa v osrčju mesta izliva v lepe široke ceste. Najpomembnejši med temi sta Lord Street in Bold Street, kjer se je osredotočilo vse poslovno življenje tega velikega mesta.

Liverpoolska predmestja so na vso moč zanimiva in kottički ob Merseyu nimajo primere v nobenem drugem svetovnem pristanišču. V New Brightonu, kjer so urejena lepa morská kopališča, vlada zmerom sila živahen promet. Tu lahko vidiš v zimskem vrtu pogosto nastopati na koncertih umetnike svetovnega slovesa. Tri milje dolg sprehod vzdolž obale te pripelje mimo krajev zvenceh imen kakor n. pr. Gret Orme s Head ob welshski obali. Na nasprotnem bregu Merseyja je tudi znameniti Birkenhead, kjer je v velikanskih Lairdovih ladjedelnicah zaposlenih na tisoče ljudi.

Cisto blizu Liverpoola leži eno največjih in najlepših vlastelinstev na Angleškem: Knowsley Hall, staro imenje in rezidenca vojvodov Derby. V divnih parkih, ki se široko razprostirajo vsenaokoli, se ti zdi, kakor da bi se bilo življenje pomaknilo nekam daleč nazaj v dobo močne angleške zgodovine. Ko si že tu, moraš obiskati tudi prizajni kraj Selton v bližini.

Nedaleč od Liverpoola se lahko vidi zbirka praštarih kamnov, sličnih onim v Stone Hengu. Nihče ne pozna njih zgodovine in ne sluti, katero predzgodovinsko ljudstvo jih je nagromadilo tukaj in čemu.

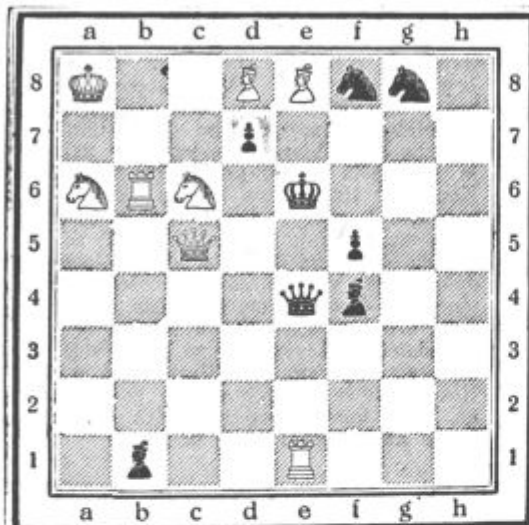

125-letnica smrti umetnice ANGE-LIKE KAUFFMANN. 5. novembra 1807 je umrla v Rimu slikarica Angelika Kauffmann, ena najslavnejših osebnosti v nemški umetnostni zgodovini, koje delo in življenje je opisal sam Goethe. Naša slika kaže avtoportret slikarice kot »Sibille«.

SAH

Problem 24

N. Muhi
»Šahmat« 1932

Mat v dveh potezah.

Rešitev problema 23

1. Le2—d1

Dvojno ogroženje pri prvi potezi prav nič ne zmanjšuje vrednosti te originalne dvo-potezne igre. Protigrta črnega: Izprememba kmeta v kako slabo figuro z istočasnim v. zanjem belih kamnov v obeh glavnih variantah 1.... g2—g1S in 1.... c2: d1 je čisto svojevrsna.

ZNAMKE PRIPOVEDUJEJO

Andora izda nove znamke

gleda iz te visokogorske državnice.

Poštna uprava v Andori bo 10. junija prihodnjega leta izdala niz novih pošt-nih znamk za pisem-ski promet na ob-močju ljudovlade, ob-enem pa bo vzela do-sedanječasne znam-ke iz prometa. Nove znamke imajo napis Vallées d' Andorre in prikazujejo posa-mezne krajevne po-gleda iz te visokogorske državnice.

O smehu

Smeh je ena izmed najprvotnejših oblik za izražanje čustev in baš zaradi tega se ne vprašujemo nikoli, zakaj se prav za prav smejemo.

Toda za temi stvarmi, ki so same ob sebi umevne, se skrivajo najčesteje za znanost najgloblji problemi. Ali je smeh res samo izraz veselja in sproščenja? Vsak ve, da se človek ne smeje samo iz veselja, ampak tudi iz obupa, groze, besa itd., torej iz najrazličnejših razlogov.

Trije razlogi se tu odražajo: smeh kot obramba, kot izenačenje notranje napetosti in kot napad.

Dober primer za prvo vrsto smeha je smeh iz zadrege. Ljudem, ki so premalo odrezavi, se često zgodi, da ne najdejo v primer-nem trenutku primerne odgovora in se le zasmejejo. Tudi zasmehljivi smeh spada dostikrat v to vrsto in prikriva človeko-vo notranjo zadrego in nezmožnost.

Iz čisto drugih vzrokov prihaja besni, obupani smeh, a tudi razposajeno srečni smeh. V teh primerih gre za močno duševno napetost, ki jo smeh sprosti. Smeh in jok učinkujeta tu v obeh primerih kot varnost-ni zaklopnici.

Nekaj drugega je spet napadalni smeh. Kdor se smeje n. pr. nad človekom, ki je v neobglednem in smešnem položaju, se smeje v občutku, da stoji nad tem človekom, da ga prekaša. Ta občutek lastne moči pa je ugoden in to ugodje je vzrok smehu, med-tem ko je pri izenačevalnem smehu ugodje samo posledica smeha.

Kdaj se kdo smeje, je lahko zelo značilno za njegov karakter. Kdor vidi n. pr. sočlo-veka v smešnem položaju, iz katerega si zna pomagati, se lahko nad njim smeje ali pa mu skuša pomagati. Ta dva načina vede-nja dajeta seveda dober vpogled v človeško duševnost. Ne samo posamezniki, ampak celi narodi se lahko smejejo na čisto samo-biten način. Narod, ki je ustvaril dona Quichota z njegovo groteskno patetiko, ali narod, ki je ustvaril Tilla Eulenspiegla, ki je za vso svojo norčavostjo o vrednosti vse-ga posvetnega razmišljajoči filozof, morata biti duševno povsem različna naroda. Smeh izdaja mnogo, česar ne povedo beseda,

ANEKDOTE

Slikar G., ki je bil velik revež, se je sečil iz svojega pariškega stanovanja v drugo stanovanje. Roda Roda, njegov prijatelj mu je hotel malo pomagati, pa je naložil njego-ve slike na taksi in se odpeljal proti nove-mu stanovanju. Ko je slike iztovoril in je hotel plačati šoferju, je ugotovil v svoje presenečenje, da mu hoče računati po dosti nižji tarifi. Šofer ga je gledal resno, skoraj žalostno, in menil: »Gospod, bil bi upravi-čen računati po dosti višji tarifi — pa sem videl vaše slike in — — —»

način si telo še za čim dalj ohrani življenje. Poskusi pri živalih so pokazali, da organizem nujno izrabljuje najmanjšo priliko za regeneracijo. Psi, ki so jim po 30 dnevnem stradanju in skoraj popolni oslavitvi dali malo hrane, so se potem držali še več tednov. Značilno je, da se je takšna nesrečna poskusna žival, ki ji je vsak hip grozil žalostni konec, zmanjšala v teži od 20 na 14 kg, vendar pa je — ko so ji dali še malo hrane — vzdržala še nadaljnjo izgubo teže do 9 kg. Dokaz, da vsaj pri višje organiziranih živalih smrt zaradi lakote ni le posledica popolne izrabe razpoložljivih redilnih snovi, je dejstvo, da nekatere ne živijo več, če izgube samo tretjino svoje teže. Dasi zadnjega vzroka smrti od gladu še niso našli, je vendar najbolj verjetna domneva, da se med stradanjem telo nekako zastrupi samo sebe, in sicer v glavnem zaradi razkroja beljakovin. Zelo velikega pomena so končno tudi hude motnje v proizvajanju toplote, ki je manjka stradajočemu. Saj je znano, da je treba človeku, ki je oslabil zaradi gladu, pred vsem nadomestiti izgubo toplote in ga za prvo silo zaviti v odeje.

Kot mnogi telesni opravitki ima kajpa tudi stradanje dve strani. Po starem izročilu je stradanje koristno že pri lečenju raznih bolezni in je posebno koristno, če se jih je treba braniti. Zato ni slučaj, da so nekateri verski ustanovitelji — zelo pametno in zdravju koristno — obvezali svoje pristaše, naj se v rednih presledkih za določeno dobo vzdržijo vsake hrane. Po opazovanju in tudi znanstveno je brez dvoma dognano, da stradajoči organizem sprva — ko začne črpati kapital iz telesa — izčisti tudi razne manjvredne in škodljive snovi. Da se po zmernem postu telesne moči okrepijo, in ne poslabšajo, vedo mnogi športniki iz lastne skušnje. Sredstva, ki jih rabi telo za nekakšno regeneracijo, razbremenjuje prenavljanje, pri čemer igrajo nekatere notranje žleze, posebno golšna, zelo važno vlogo. Strogi post, morda zaradi »vitke linije«, seveda ni postopek, ki bi ga smel laik pričeti po svoji volji. Tudi v vzdržnosti je treba zmernosti, ker le tedaj lahko koristi zdravju. Vsekako ne škodí, če si človek sem in tja v mislih poživi staro resnico, da umre mnogo ljudi prekmalu, ker jedo preveč, ne pa premalo. — Dr. Hf.

UMETNO NARISANI ZVOČNI FILMI. Monakovčan Rudolf Pfenninger je uvedel v zvočni film zanimivo novost, ki utegne zelo obogatiti to panogo umetnosti. Namestu da se za spremljavo snema k filmu godba orkestra ali posameznih instrumentov pa Pfenninger zvoke sam nariše na podlagi zvočnih predlog, ki so karakteristične za posamezne tone. Na ta način se lahko ustvarijo popolnoma novi zvočni efekti neslutene učinkovitosti: glasovi in šumi, kakršnih ni v naravi. Na sliki vidimo izumitelja pri kombiniranju zvočnih predlog, ki se potem fotografirajo na filmski trak poleg slik.

HUMOR

»Rekel mi je, da sem star osel! To vendar ni res!«

»Ne, ne... tako star pa le še nisi!«

(»Vart Hem«)

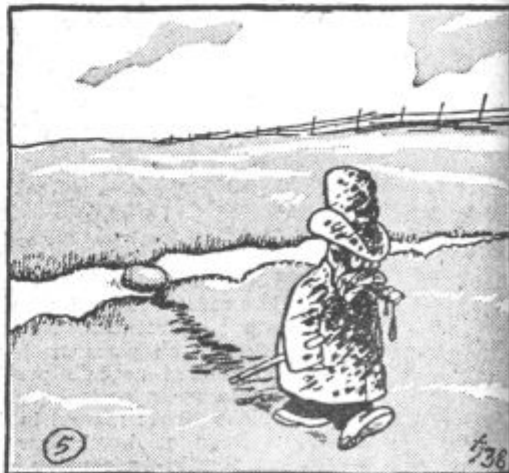
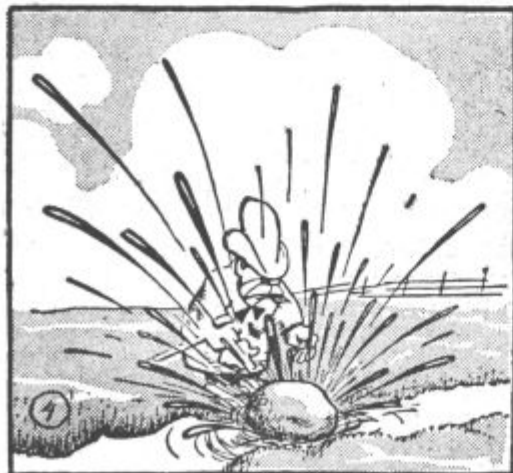
V zadnjih treh mesecih nisem prodal prav nič!«

»Jaz pa svojo suknjo!«

(»Muskete«)

COPYRIGHT R. L. B. BOX 6. COPELHAGEN

Adamsonov domislek